JITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND. NR. 5 MEI 1987 LOS NR.: ƒ 2,50

HUMANIST

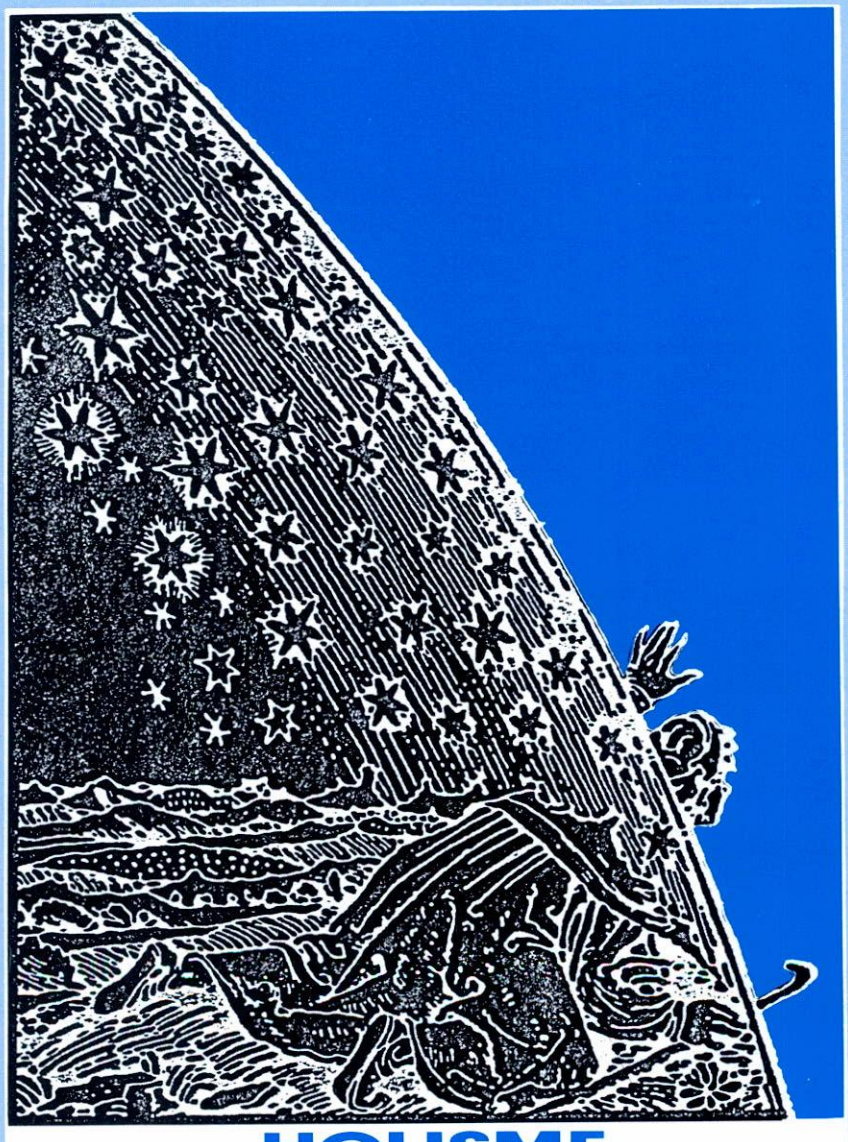

HOLISME

NIEUW ZICHT OP DE TOEKOMST OF MISGREEP IN HET DUISTER?

REPORTAGE: OUD ZIJN IN EEN VERZORGINGSTEHUIS

(advertentie)

VOORJAARSAKTIE

STICHTING STEUNFONDS PRAKTISCH HUMANISME
OUDKERKHOF 11, 3512 GH UTRECHT
TELEFOON 030 - 322786
BANK C&E 69.97.13.889

GIRO 6168

„Humanisten moeten onruststokers zijn. Met die uitspraak van de humanist Hein Roethof ben ik het volmondig eens. Het humanisme moet opkomen voor vrijheid en tegen onderdrukking. Dat moet je organiseren. Daarvoor heb je een Humanistisch Verbond nodig. Daarom steun ik het Humanistisch Verbond."
Mevrouw C. A. Wertheim-Elink Schuurman

Bovenstaand citaat is afkomstig uit de folder waarmee het Steunfonds Praktisch Humanisme de voorjaarsaktie ingaat. Drie humanisten vertellen wat humanisme en het Humanistisch Verbond voor hen betekenen en waarom zij het Verbond financieel steunen.
Ook ú kunt het Humanistisch Verbond steunen. Door geld over te maken op giro 6168 van het Steunfonds Praktisch Humanisme.
Voor meer informatie over de voorjaarsaktie van het Steunfonds: zie folder. Binnenkort bij u in de brievenbus!

HET MAANDBLAD

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

42ste jaargang mei 1987 nummer vijf

postbus 114, 3500 AC Utrecht, 030-318145
Telex: Human nl 70104

REDAKTIE

Hes van Huizen
Ingeborg van Teeseling

VORMGEVING

Hes van Huizen
Rik Tazelaar

REDAKTIEKOMMISSIE

Henk Smit (voorzitter)
Mettha de Nachtegaal
Hans Martens
Bram Roozendaal

MEDEWERKERS

Bert Boelaars
Ingrid Cramer
Anette Fienig
André Hielkema
Theodor Holman
Tom Janssen
Koos Meinderts
Albert Nieuwland
Eric Oostrijk
Chris Pennarts
Martin Šimek
Gerdie Snellers
Karin Scholtsz
Frits Stoffels
Rob Tielman
Sylvia Weve

Kopij voor het meinummer moet uiterlijk 12 juni bij de redaktie zijn. Kopij sturen naar: Redaktie Humanist, postbus 114, 3500AC Utrecht. Dit blad is gedrukt bij Brouwer Offset bv, Utrecht.

Al eens gedacht om lid te worden van het Humanistisch Verbond? Een mooie gedachte. En nu makkelijk te realiseren.

De kontributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumkontributie is *f* 65,– per jaar, inklusief een abonnement op de „Humanist". Mede-leden hoeven geen kontributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de *f* 18.000,– per jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 45,– per jaar. Voor jongeren onder de 27 jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 30,– per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor *f* 15,– per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist".

Word lid van het HV.
Bel 030-318145 of schrijf:
Postbus 114, 3500 AC Utrecht

Deze Humanist is het mei/juni-nummer. Het volgende nummer verschijnt rond 1 juli. Tot 12 juni kunt u kopij inleveren.

ANTI-AIDSBELEID: GEEN DISKRIMINATIE, REGISTRATIE OF STIGMATISERING

Vrolijk vliegt het bijtje van bloem tot bloem. Tot plots het zoemen stopt: het bijtje valt dood neer.
Zo ziet het televisie-spotje van de overheid eruit om de verspreiding van aids tegen te gaan. Geen bangmakerij met kantelende grafzerken zoals in Engeland. Geen blij-dat-ik-vrij-maar-mét-condoom-campagne zoals in de Scandinavische landen. Het woord condoom valt pas in de aids-folder, die je op elk postkantoor kunt halen.

„Het overheidsspotje is softer dan nodig is", zegt, achteraf, Rob Tielman. Hij leidt het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar aids van de rijksuniversiteit van Utrecht. Uit een onlangs gehouden enquête, waarvan de resultaten eind deze maand bekend worden gemaakt, weet hij: veertig procent van de bevolking denkt dat het condoom niet tegen aids beschermt of is daarvan niet op de hoogte. Als het condoom tegen aids zou beschermen (wat het doet) vindt 97 procent dat condoomgebruik moet worden aangeraden bij wisselende kontakten. De enquête is gehouden vóór de start van de overheidskampagne en vóór de NOS-televisie-avond over aids. Rob Tielman: „De rooms-katholieke kerk die condoomgebruik afwijst heeft in Nederland dus geen poot om op te staan."
Het Nederlandse anti-aids-beleid is als het bijenspotje: zacht, zorgzaam en zakelijk. Een overheidsoptreden als in Beieren, waar ze iedereen die tot een „risikogroep" behoort willen testen, is hier uit den boze. Ook de Zweedse aanpak, om alle aids-patiënten en alle seropositieven te registreren, vindt in Nederland geen navolging.
Rob Tielman: „Geen van deze ingrepen is doelmatig. Je kunt niet van risikogroepen spreken. Het gaat om risikodragend gedrag, om bloed-bloed en om sperma -bloed kontakt. Niet iedereen van zo'n zogenaamde risikogroep vertoont dat gedrag. En anderen buiten die risikogroepen geef je een vals gevoel van veiligheid."
Het is jammer dat het overheidsspotje niets meldt over de beschermende werking van het condoom tegen aids. Afgezien daarvan stemt het Nederlandse overheidsbeleid inzake aids vooralsnog overeen met de opvatting van het Humanistisch Verbond dat de overheid niet moet moraliseren. De overheid moet geen zedenmeester zijn, de eigen vrijheid en verantwoordelijkheid van mensen staan centraal.
Het Nederlandse anti-aids-beleid beweegt zich zorgvuldig binnen de grenzen van artikel 1 van de grondwet, dat diskriminatie verbiedt. In Nederland geen generalisering in risikogroepen, terwijl het om risikogedrag gaat.
Ook wordt niemand in Nederland gedwongen zich op antistoffen tegen aids te laten onderzoeken. Mensen kunnen zelf beslissen – op basis van gedegen informatie, – of ze zich willen laten testen. (De aanwezigheid van antistoffen tegen aids in het bloed betekent bovendien niet zonder meer dat de ziekte ook daadwerkelijk uitbreekt).
Geen diskriminatie dus in het huidige Nederlandse anti-aids-beleid, geen registratie en geen stigmatisering. Maar ▶

goede informatie, zij het iets aan de voorzichtige kant, zonder paniekzaaierij. Rob Tielman: „Voor paniek is bij aids ook geen enkele reden. Zo is tbc een zeer besmettelijke ziekte die je al kunt krijgen door aanhoesten. En het risiko van longkanker wordt vergroot door roken en mee-roken. Maar aids kun je tegenwoordig in de westerse wereld alleen nog oplopen als twee personen allebei risikodragend gedrag vertonen."

Het is te hopen dat Nederland zo verantwoord met aids blijft omgaan. Momenteel lukt dat nog, nu er nog zo weinig aids-patiënten zijn. Over een paar jaar, als er misschien enige duizenden zijn, zal dat moeilijker zijn. Dan valt niet meer vol te houden dat het de anderen zijn die aids krijgen. Dan zal het virus diep in de maatschappij zijn ingedrongen. Het is de kunst om ook op dát moment diskriminatie, registratie en stigmatisering op afstand te houden.

Ingrid Cramer

SEKS EN RELIGIE IN HUMBUG

Het blad van de humanistische jongeren Humbug besteedt in het maartnummer speciale aandacht aan seks en religie. Niet zo gek want in dit nummer staat een uitgebreid verslag van de themadag over jeugd en seksualiteit. De nadruk bij de diskussie lag met name op pedofilie en incest. Daarnaast ook een voorbeschouwing over de themadag humanisme en religie die in april werd gehouden.
Verder in de maart-Humbug een interview met Hennie Knapen, (docent bij het HVO), het relaas van een ontmoeting via een kontaktadvertentie, een liftervaring met gemengde gevoelens en een bekentenis tot het leven.
Ben je jong en nieuwsgierig, vraag dan deze Humbug aan. Een telefoontje naar het HV is voldoende: 030-318145. Je krijgt het blad dan (met vele aankondigingen van aktiviteiten) gratis thuisgestuurd. Ook ben je van harte welkom als je aktief wilt zijn in de organisatie van de jongeren in het HV!

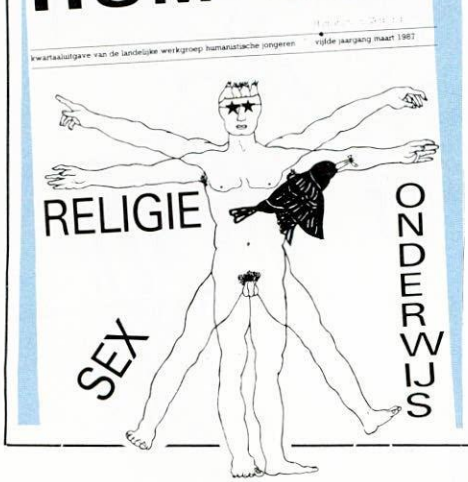

POLITIEK STEEKSPE

Op zaterdag 4 april vond in het Landelijk Humanistisch Centrum in Utrecht een manifestatie plaats over het Humanistisch Vormingsonderwijs. De bijeenkomst trok meer dan 150 bezoekers, waaronder uiteraard veel HVO-gevenden en leden van HVO-werkgroepen.

De ochtend stond in het teken van de presentatie van het eerste deel van het leerplan HVO. Johan van Bruggen, direkteur leerplanzaken van de Stichting voor Leerplanontwikkeling, vertelde over zijn aanvankelijke twijfel over een leerplan HVO. In de loop der jaren had het projekt echter bewezen de geïnvesteerde menskracht meer dan waard te zijn. Het projekt is er volgens Van Bruggen in geslaagd het HVO een eigen identiteit en een specifieke doelstelling te geven, zoals elk ander schoolvak dat ook heeft. Fred Wartna, projektkoördinator, ging in op de totstandkoming van het leerplan. In een beeldend verhaal gaf hij aan welke funkties het leerplan vooral dient te hebben. Willy Anker, bestuurslid van de Stichting HVO en als HVO-gevende betrokken bij het projekt, vertelde over de inbreng van de HVO-praktijk. In de pauze konden de bezoekers van de HVO-manifestatie een kleurrijke tentoonstelling over de leerplanprodukten en de totstandkoming daarvan bezichtigen.

Forum met politiek

Uitgangspunt voor de forumdiskussie 's middags was de nota *„HVO, verlangd onderwijs; een antwoord op de verzuiling"*. In het forum hadden zitting: Martin Konings (PvdA), Hans Dijkstal (VVD), Erik van der Hoeven (D66) en Peter Lankhorst (PPR). Het tweede Kamerlid Hermes (CDA) moest onverwacht wegens ziekte verstek laten gaan. Rob Tielman sprak in het forum namens het Humanistisch Verbond en Ben Olivier als voorzitter van de Stichting HVO. De diskussie werd geleid door oud-HV-voorzitter Max Rood. Centraal stond de vraag, welke plaats het HVO in het Nederlandse onderwijsbestel heeft en zou moeten hebben en welke ruimte het overheidsbeleid in dat verband voor het HVO zou moeten vrij maken. Naar aanleiding van dit punt kwam ook de wens naar voren om tot een landelijke financiering van het HVO te komen (nu gebeurt dat nog op uiteenlopende wijzen per gemeente) en tot een rechtspositie voor HVO-gevenden (die er niet is).
Rob Tielman schetste het belang van het HVO. Hij stelde dat levensbeschouwelijke vorming een grote bijdrage kan leveren aan de opvoeding van kinderen tot demokratisch denkende mensen. De humanistische beweging wil aan de vorming op humanistische grondslag echter geen gestalte geven binnen eigen humanistische scholen – al is die mogelijkheid er wel. Liever zien humanisten, dat kinderen zich kunnen oriënteren op meerdere levensbeschouwingen en zo tot een eigen oordeel kunnen komen. Daarom pleit het HV voor een pluriforme school, waarbinnen dan behalve het HVO ook het godsdienstonderwijs tot de keuzemogelijkheden behoort.
Erik van der Hoeven liet zich kritisch uit over de wijze waarop in de nota 'HVO, verlangd onderwijs' getracht was het belang van het HVO aan te tonen. Hem had die presentatie niet overtuigd. De opmerkingen uit de zaal van HVO-gevenden en leden van HVO-werkgroepen deden dat veel meer.

Voorkeur ouders

Ben Olivier gaf aan dat de vraag naar HVO in het openbaar onderwijs toeneemt, maar dat het geld ervoor ont-

OP HVO-MANIFESTATIE

breekt. Als het HV eigen bijzondere scholen zou oprichten, zou daar wel meteen een financiering voor kunnen worden gevonden. Dat is wettelijk geregeld. Het zou echter betekenen, dat het HV tegen haar wil mee zou doen aan de verzuiling. De wet huldigt het beginsel van de verzuiling en voor een andere benadering van het onderwijs is geen enkele ruimte.
Hans Dijkstal, was het met hem eens dat de pluriforme school een antwoord op de verzuiling is. Net als de andere aanwezige vertegenwoordigers van politieke partijen en het HV vond Dijkstal dat de verantwoordelijkheid voor het grondrecht van onderwijs bij de ouders ligt. Zij zouden moeten beslissen over de levensbeschouwelijke richting van de school. Dit zou mogelijk zijn door van tijd tot tijd de voorkeur van die ouders te meten. Op grond daarvan kan dan worden vastgesteld, in welke mate de diverse levensbeschouwelijke stromingen vertegenwoordigd moeten zijn in het onderwijs.
In eerder overleg met het CDA bleken er binnen deze partij ernstige bezwaren te bestaan tegen de vrijheid van onderwijs als eksklusief recht van ouders om te kiezen voor die vorm van onderwijs die zij voor hun kinderen verlangen. Bij het CDA vindt men dat het grondrecht van onderwijs bij de schoolbesturen ligt. Die beslissen over de opening en sluiting en de levensbeschouwelijke richting van de scholen. Overigens was ook het CDA van mening, dat in principe het levensbeschouwelijke onderwijs in aanmerking zou moeten komen voor bekostiging, althans als er middelen voor zijn.

Bekostiging

Het financiële aspekt nam een groot deel van de diskussie in beslag. Hans Dijkstal (WD) was in principe voorstander van bekostiging van het HVO, mits met een dergelijke bekostiging geen afbreuk zou worden gedaan aan de decentralisatie en het bezuinigingsbeleid van de regering. Martin Konings (PvdA) had ook bedenkingen. Hij wees er op dat het niet zoveel kost om het HVO landelijk te financieren, maar als andere levensbeschouwelijke organisaties dezelfde claim laten gelden – en dat kunnen ze dan i.v.m. de gelijkberechtiging – wordt het misschien veel te duur. Hij gaf aan, dat de PvdA zich zolang deze kosten niet te overzien zijn, niet vastlegt op steun aan landelijke financiering van het HVO in het openbaar onderwijs, ook al staat men positief tegenover het principe.
Peter Lankhorst (PPR) pleitte wel voor een landelijke bekostiging. De pluriforme school zou de verzuiling doorbreken, waardoor in de toekomst veel bespaard kan worden. Bovendien is versterking van het vormingsonderwijs een beter antwoord op de normvervaging in de samenleving dan versterking van justitie en politie. Lankhorst stelde vast, dat alle vertegenwoordigde politieke partijen het met het principe eens zijn. Net als Ben Olivier riep hij hen op om dat principe dan ook voorop te stellen en niet ondergeschikt te maken aan de bezuinigingen. Ook het publiek in de zaal vroeg om een principiëlere opstelling van de politici: „Geld kan niet bepalen, wat wel of niet een principe mag zijn".
Hans Dijkstal was het ermee eens, dat doorbreking van de verzuiling veel besparingen op zal leveren. Het Humanistisch Verbond wordt volgens Dijkstal zoet gehouden met allerlei ambtelijke kommissies. Die blijven tot het einde der dagen de gerechtvaardigde eisen van het HV onderzoeken. Enig resultaat kan pas geboekt worden, als de niet-konfessionele partijen in de Twee Kamer, (bijvoorbeeld met amendementen) hard optreden. Helaas is een koalitie met het CDA zowel de VVD als de PvdA in immateriële kwesties altijd de gevangene van het CDA verklaarde Martin Konings.

Gemeentelijke bezuinigingen

Als middel om de verzuiling te doorbreken had Hans Dijkstal veel vertrouwen in decentralisatie. Daarom moet volgens hem het HVO per gemeente gefinancierd blijven. Wel moeten de financiële belemmeringen voor bekostiging bij de gemeenten weggenomen worden. Ben Olivier had veel minder vertrouwen in doorbreking van de verzuiling via decentralisatie. Hij en Peter Lankhorst gaven de VVD-afgevaardigde ook te kennen, dat wie een beleid van decentralisatie wil voeren, daar ook de financiën voor moet verschaffen. Maar geld voor HVO krijgen de gemeenten niet. Bovendien wordt al het andere onderwijs wél centraal bekostigd. Uit de zaal werd daar nog aan toegevoegd dat het HVO in een aantal plaatsen zelfs wordt bedreigd door gemeentelijke bezuinigingen. Voor dit gevaar was Dijkstal wel gevoelig. Rob Tielman stelde dat als het HVO door zulke gemeentelijke bezuinigingen inderdaad onder de voet dreigt te worden gelopen, het HV uiteindelijk toch eigen scholen op zal moeten richten, ook al is dat nooit de bedoeling geweest.
Maar zover is het nog niet. De politieke wegen om tot een landelijke bekostiging van het HVO te komen zijn nog lang niet allemaal afgesneden.

André Hielkema

VEEL OVER HV-KONGRES IN NIEUWE HUMUS

De nieuwe Humus is uit. Het kaderblad van het HV is deze keer voor een groot deel gewijd aan het komende kongres in Rotterdam. In een lijvig katern van 24 pagina's vindt u alle amendementen op de kongresvoorstellen plus de pré-adviezen van het hoofdbestuur. Ook de kandidaatstellingen voor het hoofdbestuur en Verbondsraad zijn aangevuld en er is een bespreking van de nieuwe beleidsnota. Alle liefhebbers zijn nu gereed voor twee dagen verenigingsleven.
Verder in deze Humus informatie over de gang van zaken op een HV-kongres („Voor in de zaal is een podium met in het midden een lange tafel"), een vraaggesprek met direkteur Henny Baas en een verslag van werkzaamheden van de kommissie draagvlakverbreding. Ook informatie over o.a. de nieuwe nota van de Nationale Ziekenhuisraad, over het HVO, Steunfonds, Verbondsraad, RTV, droomgroepen, de HSHB-nota „Nieuwe Sporen", en de humanist als ambtenaar van de Burgerlijke Stand. In deze Humus verder ruimte voor gedichten en hoe humanisten omgaan met feestdagen en informatie van de HV-vrouwengroep.
Veel kadernieuws dus in deze extradikke Humus. U kunt Humus aanvragen door te bellen naar het HV: 030-318145.

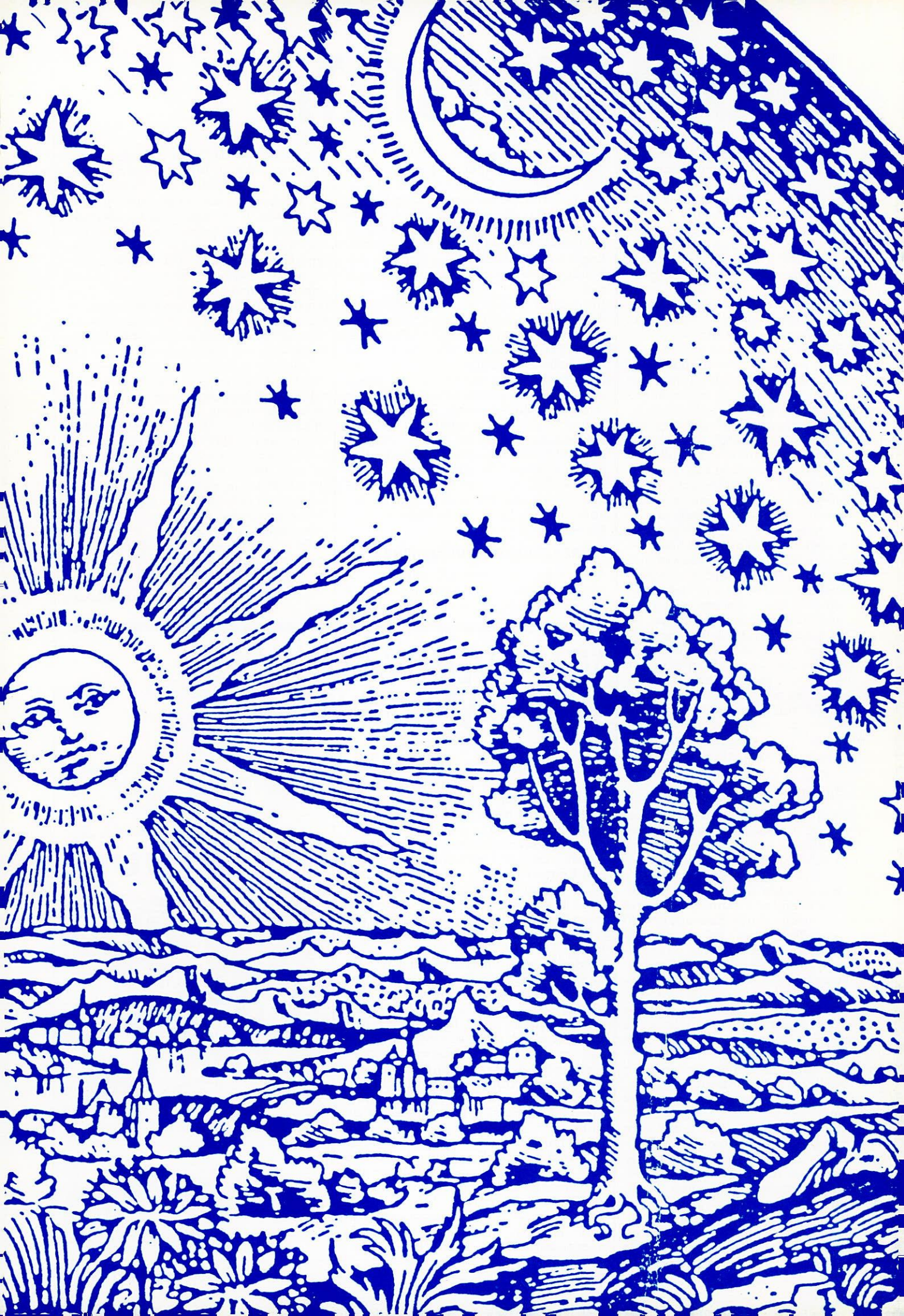

Sommige mensen (steeds meer naar verluidt) hebben het gevoel: „Er is meer!" Zij voelen zich aangetrokken tot het holisme. Dat lijkt zo het gat te vullen dat was ontstaan door de terugloop van het religieus denken. Het holisme is nogal omstreden. Het kent vurige aanhangers en niet minder felle tegenstanders. Misschien wel vooral omdat het zo ongrijpbaar is, omdat het zich niet laat verklaren in de geijkte termen van de ons zo vertrouwde logika. Vraag is of het daar nou aan ontstijgt of zich aan onttrekt. Is het een waardevolle hefboom om 't leven rijker en de wereld beter te maken? Of is het een blind geloof in Een Nieuwe Vooruitgang die over de aanhangers komt? Nieuwzicht of misgreep? Vragen waarover in dit nummer van de Humanist zeker geen uitsluitsel wordt gegeven. Wel aanzetten.

HOLISME: HET GEH
DAN DE SOM

door Gerdie Snellers

Ongeveer rond dezelfde tijd dat de benoeming van het verschijnsel Yuppie in Nederland vaste grond onder de voeten kreeg, kwam er nog een ander begrip uit Amerika overwaaien: holisme.
Maar in tegenstelling tot de Yup is het holisme geen vondst van de laatste jaren. Het woord is voorzover bekend, in 1926 voor het eerst gebruikt door de Zuidafrikaanse staatsman-filosoof Smuts in het boek *Holism and evolution* (over de evolutie van de materie binnen steeds hoger georganiseerde strukturen van energie).
Eind jaren zeventig is het begrip, inmiddels uitgegroeid tot een maatschappij visie, opnieuw opgebloeid aan (de westkust) van de Verenigde Staten. Via boeken, lezingen en natuurlijk de media verspreidde de „filosofie" zich en waaide een aantal jaren geleden over naar Nederland.

Holisme wil de nadruk leggen op de samenhang van alles. De lijfspreuk van holisten is dan ook: het geheel is meer dan de som der delen. Onderlinge samenwerking staat op de eerste plaats. Het holisme kent geen doctrine, leiders, lidmaatschappen of anderszins verplichtingen. Mensen die zich door het holisme voelen aangesproken beschrijven zichzelf als onderdeel van een zogenaamd netwerk. Een netwerk dat gezien moet worden als een niet georganiseerd geheel dat onbewust toch in elkaar grijpt. Met het ideaalbeeld dat (ooit), in alle lagen van de bevolking, door alle bedrijfstakken en leeftijden heen, verschillende mensen met een gemeenschappelijke inspiratiebron werken aan dezelfde fundamentele kultuurverandering.
Die verandering moet op alle fronten plaatsvinden, zowel in opvoeding, onderwijs en wetenschap als in het bedrijfsleven en in de politiek. En de essentie van de verandering is, meer in gehelen denken en losse feiten in zinvolle kaders plaatsen. Niet alleen objektieve feiten spelen daarbij een rol maar ook de meer intuïtieve, gevoelsmatige ervaringen. Belangrijk hierbij is ook de persoonlijke ontwikkeling van de mens. Zelfkennis is een essentieel onderdeel van een holistische visie.

Belangrijke (Amerikaanse) woordvoerders van het holisme zijn Gregory Bateson, Ken Wilber, Fritjof Capra en Marilyn Ferguson. Allen wetenschappers en schrijvers van boeken als „Het verbindende patroon" (Gregory Bateson), „De nieuwe werkelijkheid" (Ken Wilber), „De Tao of fysica" en „Het Keerpunt" (Fritjof Capra) en „De aquarius samenzwering" (Marilyn Ferguson). Ferguson presenteert zich overigens meer als representant van het New Age-beweging dan als holist. De New Age-beweging vertoont erg veel overeenkomsten met het holisme en in veel gevallen worden de termen door elkaar heen gebruikt. Het verschil ligt hierin dat New Age denkers – meer dan holisten – het gevoel hebben dat we op de drempel van een nieuw tijdperk staan. Gebaseerd op astrologische gegevens wordt gesteld dat we als mensheid langzaam in het tijdperk van de waterman belanden. Een tijdperk dat harmonie en begrip als belangrijkste kenmerken zal hebben.
Holisten blijven in vergelijking met New Age denkers dichter bij de grond. Ze zien de veranderde kultuur meer als iets dat de mensheid zélf moet volbrengen dan als een nieuw leefklimaat waaraan het werken aan een harmonie eigenlijk onlosmakelijk verbonden is. Astrologie, alternatieve geneeswijzen en allerlei vormen van yoga en meditatie passen weliswaar in een holistische denkwijze maar worden meer gezien als aktieve hulpmiddelen naast de bestaande wetenschap, gezondheidszorg etc.

Een direkte aanleiding voor de noodzaak van een holistische maatschappijvisie is volgens (bijvoorbeeld) Fritjof Capra de radicale krisis waarin onze samenleving zich als geheel bevindt. Als verschijningsvorm van deze krisis

noemt hij de energiekrisis, de krisis in de gezondheidszorg maar ook de vervuiling, de hoge inflatie, werkloosheid en stijgende kriminaliteit. Deze krisis heeft volgens hem niet alleen konsekwenties voor het individu maar voor de hele mensheid en zelfs voor de gehele wereld.
Capra heeft de overtuiging dat deze krisisverschijnselen facetten zijn van (simpel gezegd) onze manier van waarnemen: we hebben een te beperkt zicht op de werkelijkheid. Dat komt volgens hem omdat we te lang met een wetenschap te maken hebben gehad die een mechanistische visie aanhangt: een leer die alles in de natuur wil verklaren volgens de principes van de machinetheorie en de wereld in stukken snijdt in plaats van verbindt. „Onze samenleving stelt rationele kennis boven intuïtieve wijsheid, wetenschap boven religie, wedijver boven samenwerking, plundering van natuurlijke hulpbronnen boven natuurbehoud. Zo is de wetenschap vooruit geholpen maar ook de krisis ontstaan", aldus Capra.
De nieuwe kijk waar hij voor pleit is een systeemwaardering: gebaseerd op het feit dat alle verschijnselen – natuurkundig, biologisch, psychologisch, sociale en kulturele – wezenlijk verbonden en onderling afhankelijk zijn. Deze benadering beschouwt de wereld in termen van verwevenheid en integratie.
In plaats van zich te koncentreren op fundamentele bouwstenen of basisstof-

VERDER LEZEN

Fritjof Capra: „De Tao van Fysica" en „Het Keerpunt"
Hans Bouma/Frits Wiegel: „Holisme, briefwisseling over een ander wereldbeeld"
Michel Korzec: „De kitsch van het holisme"
Jan Karel Hylkema: „Kosmos, kennis en samenhang"
Ken Wilber: „Een nieuwe werkelijkheid"
Hein Stufkens: „Gezichten van een nieuwe tijd", „Management voor een nieuwe tijd" en „Heimwee naar God, opkomst van een nieuw religieus paradigma"
Gary Zukav: „De dansende Woe-li Meesters"
Marilyn Ferguson : „De Aquarius-samenzwering"
Peter Russell: „Wereldbrein"
Allerd Stikker: „Tao, Teilhard en Westers Denken"
Bart van Steenbergen: „De post-materialistische maatschappij"
Tijdschriften: o.a. De Ronde Tafel, Bres, De Koordanser, Onkruid, Kaos

vorm van de ziekte. En niet zoals in de reguliere gezondheidszorg, (vaak) alleen de uitingsvorm bestrijden.

Gelijksoortige systeembenaderingen past Capra ook toe op de ekonomie, de wetenschap maar ook op de omgang van de mensen in het algemeen. Ook wijst Capra op het feit dat de verschuiving van het algemene waardenstelsel mede wordt gestimuleerd door bewegingen als het (spirituele) feminisme, etnische bevrijdingsbewegingen de anti-kernenergiebeweging. En hij wijst erop hoe nu al honderden groepen en netwerken verbonden zijn, die als streven

L IS MEER R DELEN

fen legt de systeembenadering de nadruk op fundamentele organisatieprincipes.

Zo is in de systeembenadering ziek zijn het gevolg van een patroon van verstoringen dat op verschillende niveaus van het organisme tot uiting kan komen. Simpeler gezegd beschouwt Capra gezondheid als een meer dimensionaal verschijnsel waarbij onderlinge afhankelijke lichamelijke, psychische en sociale aspekten een rol spelen. Zo kan een lichamelijke ziekte volgens deze theorie tegenwicht krijgen door een positieve levenshouding en sociale ondersteuning. Aan de andere kant kunnen emotionele problemen en sociale isolering er voor zorgen dat iemand zich ziek voelt terwijl hij puur lichamelijk beschouwd gezond is.
Volgens de systeembenadering is ziek zijn dus het gevolg van een patroonverstoring en gezondheid is het ervaren van een gevoel van wel-zijn dat gebaseerd is op een evenwicht. Een holistische arts zal gezondheid dus vanuit een breed perspektief benaderen waarbij een onderscheid gemaakt moet worden tussen de oorzaak en de verschijnings-

hebben niet hiërarchisch, niet bureaukratisch en niet gewelddadig te werken. „De vele netwerken en koalities hebben zich nog niet krachtdadig doen gelden in de politieke arena, maar naarmate ze doorgaan de nieuwe kijk op de werkelijkheid inhoud te geven, zal een kritische massa van bewustzijn worden bereikt die hen in staat stelt in nieuwe politieke partijen samen te komen."
Deze partijen zullen dan, volgens Capra, uiteindelijk de absolute meerderheid krijgen „in een tijd waarin de meeste kiezers zo ontgoocheld zijn".
„Terwijl de omvorming zich aan het voltrekken is, weigert de vervallen cultuur zich te veranderen en klampt zich met steeds grotere starheid vast aan haar verouderde denkbeelden; evenmin willen de overheersende sociale instellingen hun leidende rollen aan de nieuwe kultuurkrachten overdragen. Maar hun verval en ontbinding zullen onvermijdelijk doorgaan. Naarmate het keerpunt nadert vormt het besef, dat evolutionaire veranderingen van een dergelijke omvang niet door politieke aktiviteiten op korte termijn kunnen worden tegengehouden."

NIEUW ZICHT OP HV-RADIO & TELEVISIE

NieuwZicht, een gezamenlijk projekt van radio en televisie, probeert wat meer zicht te geven op het „Nieuwe Denken" en de doorwerking ervan binnen de samenleving.
Vult het holisme het gat dat geslagen is door de afname van religieus denken of hebben we te maken met een soort super-humanisme? Is het een zinvolle aanvulling op het dogmatische, rationele denken of hebben we te maken met een lukraak gebruiken van Oosterse filosofieën en rituelen?
Sluiten holisten het logisch denken uit en in hoeverre zijn holisten kritisch?
NieuwZicht, over de zin, onzin en misverstanden van „de nieuwe tijd" wordt op televisie uitgezonden op 8, 15 en 22 juni en op HV-radio op 1 en 8 juni. Aan het woord komen o.a. Prof. J. Kruithof, Simon Vinkenoog, Hein Stufkens, Prof. S. J. Doorman, Michel Korzec, Wouter van Dieren, Bram Moerland, Alexandra Gabrielli, Dick Nicolai en Jelle Veeman. Verder zijn er opnamen gemaakt in diverse New Age-centra als Sous le Soleil, de Kosmos, de Oase en Himalaya, op het derde kongres over transformatiemanagement en bij het filosofisch dansje met de Woe-Li Meesters rond het thema „Het Holistisch Denken" van de Nederlandse Vereniging van Natuurkundigen.

Foto: Peter Pennarts

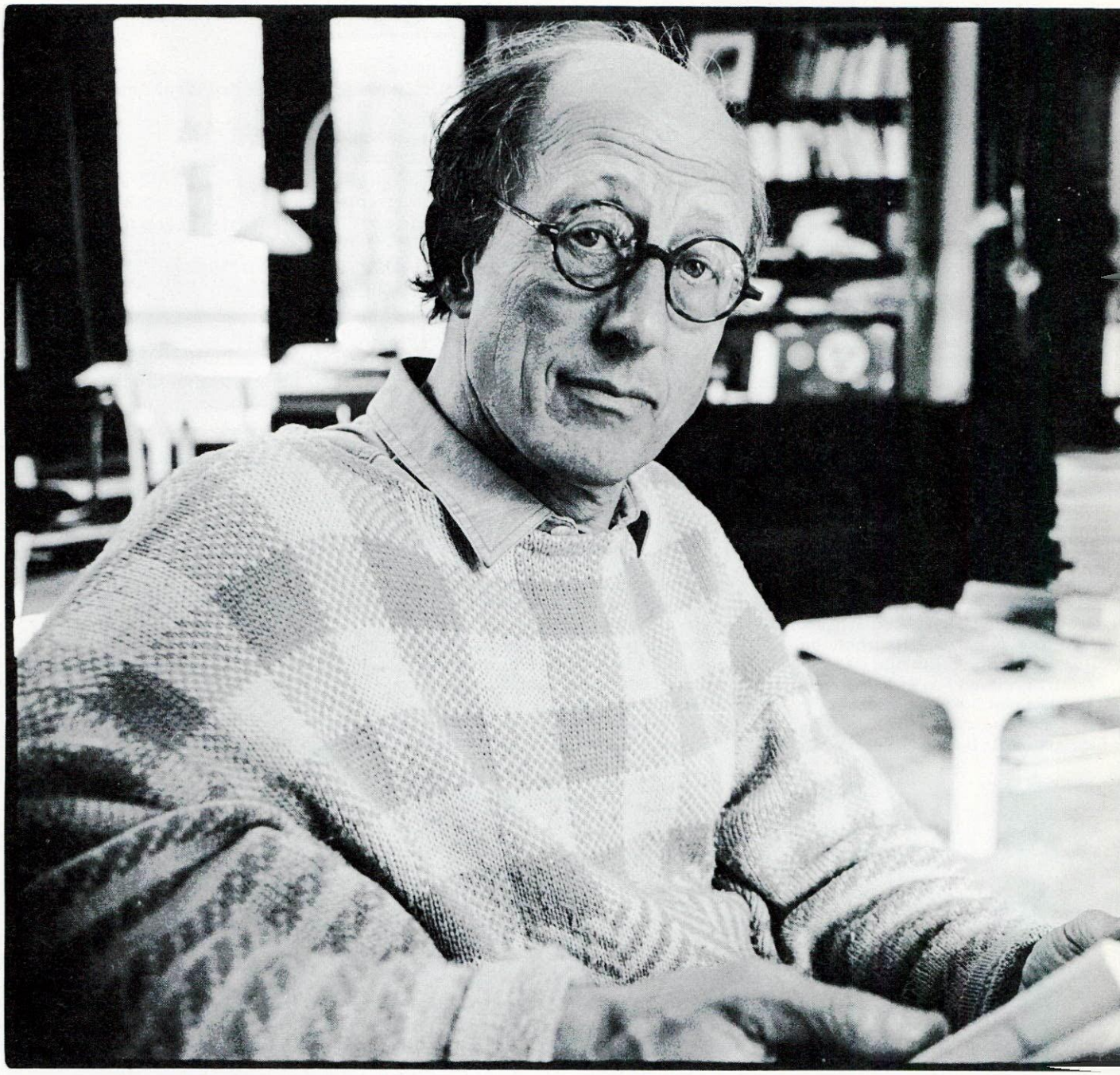

Albert Nieuwland (53) is bekend humanist, geeft les in sociologie op het HOI (Humanistische Opleidings Instituut) en is in de dagelijkse praktijk (burger)tandarts in militaire dienst. Hij noemt zich holist maar gaat in zijn theoriën niet zover als menig holistisch publicist. „Als er echt een holistische samenleving komt, in de zin van totale harmonie, hoef ik er niet in te leven, dat lijkt me alleen maar heel vervelend".
Zijn ideeën over die holistische samenleving ziet hij het liefst omschreven als een model, „op die manier omzeil je de zinloze vraag of holisme waar is of niet. Het is een manier van benaderen van de werkelijkheid die verruimend en verrijkend kan werken". Met de nadruk op kan. Dat zijn ideeën sterke overeenkomsten vertonen met de idealen van de jaren zestig vindt hij niet zo vreemd, want: „eigenlijk is het holisme al zo oud als de wereld zelf. Het komt steeds terug in een nieuwe vorm". Ook zijn taalgebruik doet soms aan vervlogen tijden denken: „Als je niet bij je gevoel blijft werkt het gewoon niet' en 'als je het niet weet, zoek het dan in jezelf". Een interview met een sympathieke, intelligente man die, weliswaar een tikkeltje vaag, uitgebreide filosofiën over holisme heeft.

HOLIST EN
ALS JE D
IS DAT M

„Holisme bevat het Griekse woord *Holos* dat geheel betekent. Letterlijk wil holisme dan ook zeggen: het geheel is meer dan de som der delen. Dus vertaald: er is meer aan de hand dan dat wat je ziet. Ik noem mezelf wel holist maar ik wil niet als dé vertegenwoordiger van het holisme worden gezien. Die

MANIST ALBERT NIEUWLAND:
OR HOLISME MEER ZIET OI MEEGENOMEN

door Gerdie Snellers

bestaat ook niet. Holisme is niet geïnstitutionaliseerd, kent ook geen leden maar kan worden gezien als een netwerk van gelijkdenkenden.
Bij de humanistische ontmoetingsweekenden heb ik dat gevoel van 'er is meer' eigenlijk voor het eerste gehad. Er vindt daar vaak iets verrijkends plaats dat je moeilijk onder woorden kunt brengen. Het enige wat ik erover kan zeggen is dat we dat gevoel individueel niet kunnen bereiken. Het heeft te maken met het aanboren van nieuwe lagen. Als je je eigen rationele en psychologische kant hebt verkend, kom je aan grenzen waar zaken onverklaard blijven. In een groep kunnen er dan dingen ontstaan waardoor je samen konkludeert dat er iets gebeurt dat niet benoembaar is, waarvoor nieuwe woorden gevonden moeten worden.
Naar de wetenschap vertaald betekent holisme: niet stil blijven staan bij kritisch onderzoek en analyse, maar ook oog hebben voor andere faktoren. Dat is geen nieuwe gedachte. In de sociologie heb je struktureel funktionalisme en in de psychologie de Gestalt-aanpak. Beide wetenschappen gaat het er om de observaties in een breder kader te plaatsen. Dus de gevolgen van de sociologische ontwikkeling voor de hele maatschappij te onderzoeken. En in het geval van de psychologie de hele persoonlijkheid, die als levend veranderlijk geheel wordt gezien, bij het probleem betrekken.
Het lijkt soms wel alsof holisme een modeterm is van de laatste tien jaar, maar zolang er mensen zijn geweest is er al holistisch gedacht. Het verschil is dat het woord nu weer in de belangstelling staat".

Hulpeloos

„Veel mensen hebben bezwaar tegen de term omdat ze denken dat holisten er van uitgaan dat er grotere gehelen zijn waar wij als mensen een hulpeloos onderdeel van vormen. Zo zie ik het niet. Je vormt wel een onderdeel maar je bent niet hulpeloos je kunt zelf aktief je eigen lijn uitzetten.
Iedere stellige uitspraak is bestrijdbaar met een tegenstelling. Het gaat er dan om wie het best kan argumenteren. Daarom zie ik het holisme ook liever als model. We doen alsof er gehelen zijn waar wij een deel van vormen. Als je met die bril op meer ziet dan zonder, is dat mooi meegenomen. Op deze manier omzeil je ook de vraag of holisme waar is of niet. Een volstrekt zinloze diskussie".
Het gaat volgens Albert Nieuwland meer om een mentaliteit dan om het veranderen van instituties en gewoontes: „Het is belangrijk dat ratio en gevoel enigszins in evenwicht zijn met elkaar. Je moet kreatief zijn en je intuïtie ontwikkelen. Waar het op aan komt is dat je moeilijke, vervelende zaken niet uit de weg gaat maar juist tegemoet treedt. Ik denk dat het holistisch is om iets wat je vervelend vindt te beschouwen als iets dat eigenlijk als uitdaging aan jou wordt gepresenteerd, waar je wat mee kunt. De essentie van het holisme is ook dat je je niet afsluit voor je eigen verantwoordelijkheden. Je bent medeverantwoordelijk voor alle rottigheden die er gebeuren. Dat klinkt zwaar maar zo zie ik het niet. Je moet gewoon klein beginnen. Probeer eerst in je dagelijks leven verantwoordelijk te leven en begin pas later met het veranderen van grote, abstrakte strukturen".

Verbeter de wereld begin bij jezelf?
„Als je niet bij je gevoel blijft kun je de mooiste theorieën verkondigen maar die werken dan niet".

Dooie boel

Enerzijds beschrijft hij het holisme als iets dat heel dichtbij is: geen tovermiddel maar „gewoon" het krappe kader waardoor we kijken verruimen. Anderzijds ziet hij een holistische samenleving voorlopig nog niet gerealiseerd. Sterker nog: hij moet er niet aan denken: „Als alles in harmonie en evenwicht is lijkt de wereld me heel saai worden en zou het een dooie boel zijn. De ellende, het onrecht geeft juist vitaliteit, omdat je daar op moet reageren, mensen worden uitgedaagd om te reageren. Ik denk wel dat de ellende voortdurend aangepakt moet worden, alleen als je het aanpakt zal er altijd ergens anders weer nieuw onrecht ontstaan. Zo blijven we toch bezig".
„Nee, ik denk niet dat de wereld ooit echt beter wordt. Zo geloof ik ook niet dat onze samenleving nu beter af is dan in de oertijd. Trouwens wat is beter? Je zou hoogstens kunnen zeggen dat mensen nu iets beter tot hun recht te komen".

Zie je holisme als een maatschappelijke beweging?
Ik wil het holisme graag vergelijken met de encounter- en vrouwenbeweging. Daar is in eerste instantie door een relatief kleine groep voor gestreden en over geschreven. Langzaam maar zeker echter zijn de ideeën geaksep-

teerd als gemeengoed en zie je dat de hele manier van omgang is veranderd. Vrouwen zijn nu in een brede laag van de maatschappij doorgedrongen en dat hoeft niet meer binnen een kader benoemd te worden, dat is gewoon zo. Je ziet het in de politiek en in de vakbeweging. Met holisme zie ik hetzelfde gebeuren.
Het is een proces dat in werking wordt gezet. Je kijkt anders tegen jezelf en de werkelijkheid aan, je ziet meer grote lijnen. Bij een holistische benadering van de gezondheidszorg denk ik bijvoorbeeld aan het werken in teamverband. Mensen die thuis zijn op verschillende vakgebieden samen een praktijk laten draaien. Een huisarts samen met een maatschappelijk werkster, een fysiotherapeut en, – voor mijn part, – een humanistisch geestelijk raadsvrouw.

Zonder verdoving

Ik ben onder invloed van het holisme mijn tandartspraktijk anders gaan invullen: vroeger zei ik gewoon „gaat u zitten" en daarmee af.
Nu ontvang ik de patiënt bij de deur, geef een hand, maak een kort praatje en begeleid hem of haar naar de stoel. De sfeer is dan toch anders. Ik geef ook niet snel een verdoving. Mensen moeten er met nadruk om vragen en dan nog stel ik voor om het eerst zonder te proberen. Is dat nu holistisch? Ja, ik denk het wel."

Bestaat er nog een parlementaire politiek in een holistische maatschappij?
„In het tijdschrift Kaos stond een verslag van een bezoek dat een aantal vooraanstaand holisten aan Gorbatsjov hebben gebracht. Ik denk dat je het van dat soort stappen moet hebben.
We moeten natuurlijk nog maar zien wat dit bezoek uithaalt, maar de eerste aanzet is er. Het staat in de kranten en de mensen lezen het. Zo gaat de beweging door, zo ontspint zich een netwerk. Het feit dat het holisme niet is georganiseerd maar kan worden gezien als een netwerk betekent ook dat de ideeën langzaam in de politieke wereld zullen doordringen. Alhoewel men daar nu nog veel te bang voor is. In de zakenwereld ligt dat al anders, daar zijn toch wel mensen geïnteresseerd.
Ook binnen het HOI was holisme eerste een taboe, dat begint nu langzaam te veranderen. Men staat er steeds meer open voor. Dat is weliswaar net begonnen, maar valt niet meer terug te dringen."

Zijn holisme en Humanisme goed te kombineren?
„Het kenmerk van humanisme in de moderne opvatting is dat het niet antigodsdienstig is, maar uitgaat van menselijke vermogens. Dat betekent dat je niet naar een bijbel, een traditie of ideologie hoeft te kijken om te weten wat je wel of niet mag. Je weet het zelf, of anders zoek je het maar in jezelf. Met of zonder hulp van andere mensen.
In die zin is holisme een manier om naar de werkelijkheid te kijken, om het leven rijker te maken. Ik zie het holisme als direct uitvloeisel van een humanistische mentaliteit."

Je vormt een onderdeel van het geheel maar je bent niet hulpeloos, je kunt zelf aktief je eigen lijn uitzetten

Volgens Fritjof Capra en Marilyn Ferguson vertoont het holisme veel overeenkomsten met de oosterse filosofieën. Past dat ook binnen het humanisme?
„Ja, natuurlijk. Het westerse denken is vooral egocentrisch en rationeel gericht. Dat is niet erg en daar hoef je niet tegen te strijden, maar dat moet je juist erkennen. Het gevoel hoort daar ook bij en in de Oosterse religies is dat aspekt beter ontwikkeld. Zo kunnen oost en west mooie aanvullingen op elkaar zijn. Het is belangrijk om oog te hebben om de goede dingen eruit te pikken. Dus kijken wat je van de oosterse godsdiensten kunt leren maar ook je hollandse nuchterheid niet verliezen.
Hetzelfde geldt voor dromen, paranormale verschijnselen en mystiek. Je kunt er wat aan hebben als je de grenzen ervan erkent.

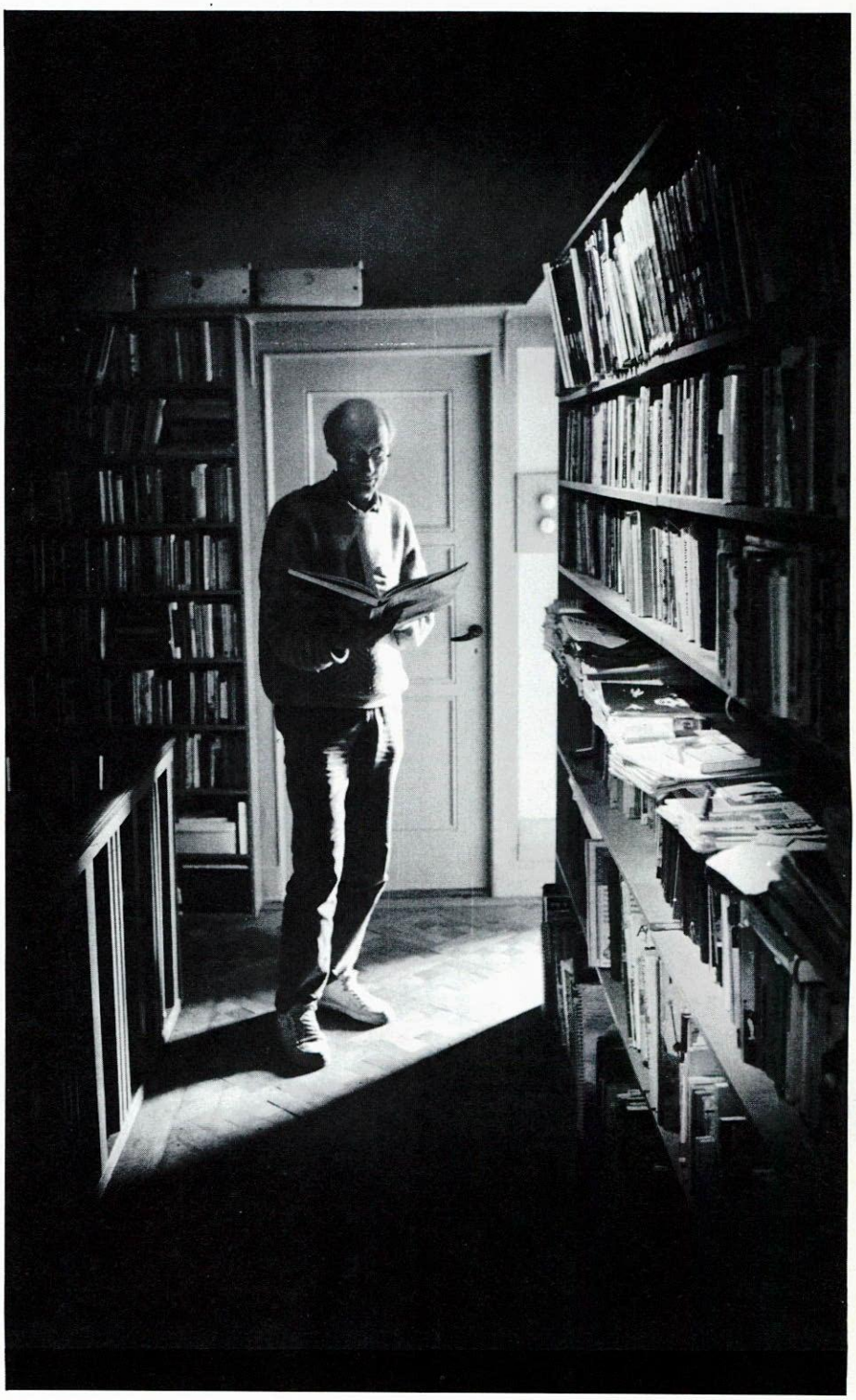

EKOLOOG WOUTER VAN DIEREN:

ZELDEN WAS EEN TREND IN ZOVEEL MIST VERBORGEN EN TELDE TOCH VEEL AANHANGERS

Al geruime tijd spreidt de radio- en tv-redactie van het Humanistisch Verbond veel aandacht ten toon voor de golf van „holisme" en „New Age". Dezer dagen worden er heuse uitzendingen aan gewijd. Zelden was een trend in zoveel mist verborgen en telde hij toch zoveel aanhangers, een paradox zonder weerga. Wat is dan het holisme?

Twee boeken die als referentie moeten dienen zijn *De Aquarius Samenzwering* van Marilyn Ferguson en *Het Keerpunt* van Fritjof Capra, beide wereldbestsellers. Het eerste boek is een raadselachtige verzameling exaltatie, het tweede bestaat uit een schitterende inleiding in de filosofie, verder o.a. een zwak stuk over de ekonomie en een bijzondere visie op de rol van de vrouwenbeweging, die wordt gezien als het belangrijkste kontragewicht tegen de patriarchale dominantie van de moderne techniek. Het holisme volgens Capra en Ferguson bestaat uit een filosofische stroming, een wetenschappelijke methode en een levenshouding. Over alle drie valt wat te zeggen, maar de belangrijkste vraag is of het hier gaat om oude wijn in nieuwe zakken of om iets geheel nieuws? Als het holisme vooral bestaat uit een verlangen naar samenhang en een verbond tussen mens en kosmos, dan is dat geen nieuws, zoals de wens tot transcendentie en volmaaktheid geen nieuws is.

Eindgetal

Nieuw is, zoals Simon Vinkenoog het uitdrukt, dat allerlei revoluties nooit áf waren, maar in het holisme tenslotte toch hun laatste hoofdstuk vinden. Er is een optelsom van eeuwen kennis, emancipatie, mondigheid, revoluties en ontdekking, en het holisme trekt een streep en laat het eindgetal zien. Wat is dat? Tegenover patriarchaal komt gelijkgezind, tegenover monopolie komt diversiteit, konfrontatie verandert in samenwerking. Splijting maakt plaats voor wederkerigheid en eenwording, en konflikt wordt harmonie.

Waanbeeld

Het holisme wordt door Capra gezien als een filosofische smeltkroes, waarin de moderne natuurkunde als belangrijkste ingrediënt het inzicht van de *ondeelbaarheid* heeft gedaan. Eeuwenlange suksesvolle pogingen om de natuur te ontleden en te splijten, hebben geleid tot de moderne vooruitgang, daarover bestaat geen twijfel. Maar het is onverstandig om deze verworvenheid te zien als een definitief eindpunt en geen nieuwe diagnose meer toe te staan van de ziekte van die vooruitgang. Capra noemt het resultaat „de wereld als machine", een opvatting die voortkomt uit een mechanistische visie op natuur, mens en kosmos, waarin alles een rader is in een groot, door de mens te besturen geheel. De uiterste konsekwenties van deze opvatting zijn absurd. Zij leiden tot het waanbeeld van de mechanistische, technische samenleving, die volgens een blauwdruk geregeld moet worden, waarin een gecodeerde mens in een gecodeerde wijk woont, ondergeschikt aan een gecodeerd systeem van elektronische ordening. Niet alleen anonimiteit, vervreemding en blinde konsumptie zijn

het gevolg, de prijs bestaat bovendien uit de vergiftiging van de natuur en daarmee van de wortels van het bestaan.
In het holisme zoekt de mens een uitweg uit deze machinewereld. Naast de filosofische weg ligt een parallel pad waarop het holisme als methode voor onderzoek en analyse wordt beleden. Kritici beweren dat dit onmogelijk is, dat alleen de zgn. reduktionistische methode werkzaam kan zijn voor zinvolle wetenschap. Dat is waar – in zekere zin. Wie de chemie wil leren kennen of een brug wil bouwen heeft weinig aan het holisme. Een chirurg schiet er ook niet veel mee op: hij moet heel precies snijden en verder geen onzin. Hoewel...

Hoewel. Een bevriend plastisch chirurg beschrijft regelmatig in een blaadje voor akupunktuur hoe hij met dat „holistische" hulpmiddel tot nieuwe resultaten komt voor wondgenezing en pijnbestrijding. Zo'n 10.000 groepen en groepjes houden zich alleen al in dit land bezig met de holistische New Age-„persoonlijkheidsbeweging": auralezing, yoga, healing, counsel en weet ik veel wat er nog meer wordt geëxperimenteerd.
Met sukses, dat is zeker, ervaart men eigenschappen, inrichten en resultaten die voorheen niet mogelijk waren of leken. Dat betekent dat er wel degelijk andere benaderingen mogelijk en nodig zijn om tot inzicht te komen dan het reduktionisme, een methode die ook in de exakte wetenschappen niet zo alleen zaligmakend is als de liefhebbers wel beweren. Waarneming, visie, intuïtie, alles behalve reduktionisch, spelen er een even belangrijke rol, zoals in het merendeel van de moderne wetenschappen – alle pogingen tot exaktheid ten spijt.

Hoogdravend

Het holisme als levenshouding levert de meeste verwarring op. Het wemelt van de holistische subkultuurtjes en bewegingen, die zo uiteenlopen dat een noemer nauwelijks te vinden is. Die diversiteit is de betekenis en de verwarring onder één dak. Holisme duidt op *heelheid, geheel, alles*, ondeelbaarheid, de mens als onderdeel van natuur en kosmos, niet op zoek naar zichzelf, los van anderen en omgeving, maar integendeel vastgeketend aan de krachten van de natuur en het universum. Hoogdravende begrippen waarin tallozen zich blijken te herkennen. De holist leert dat hij zijn hoofdpijn en zijn stress niet kan bestrijden met een aspirientje, maar dat hij moet kijken naar zijn levenshouding, die hij vervolgens zal aanpassen. Hij zal dat doen door zijn voeding en zijn werkritme te veranderen, hij zal waarschijnlijk in een groep gaan werken aan healing en massage, en hij zal ongekende krachten in zichzelf voelen ontwaken. De holist legt verbanden in ruimte en tijd tussen de opkomst van industrie en techniek en de rol van het patriarchaat; hij ziet ziekte niet als een chemisch-biologisch verschijnsel, maar als een resultaat van verkeerde kombinaties van omgevingsinvloeden, levenshouding en voeding. De holist ervaart de omringende wereld als een dwaas eindstation van een trein die niet meer verder kan, en hij verwacht een kultuurschok, een trendbreuk, die al is ingeluid met „1968" en zich voortzet in de komst van de (New) Age of Aquarius, al in 1966 in „Hair" bezongen.

Dwepers

In het holisme ontmoet de holist de restanten van de studentenopstanden van 1968 en de volgende fasen van de vrouwenbeweging, die nu nog deels bestaat uit polarisatie, maar in de „New Age" het opheffen van alle kulturele verschillen tussen mannen en vrouwen voorspelt. Die vrijheid is bevochten op het patriarchaat, de gelijkheid is een feit, de broederschap wordt een „zusterbroederbondgenootschap".

Holisten zijn ook dwepers. Kongressen van de „New Age" zijn geëxalteerd, pleisterplaatsen voor zoekende vogels van vreemde origine en dwazen met een diepzinnige blik in de ogen, vrijmarkten voor marktventers met holistische koekjes in hun kraam.
Maar wat wil je? Een nieuwe beweging als de „New Age" is nog zoekende, en logischerwijze komen er dolende geesten op af: zieners die het altijd al hebben geweten, miskende auteurs, vastgelopen uitvinders, sekteleiders en vooral allerlei soorten therapeuten. Ik heb ze gezien en gesproken, een dierbaar volkje. Het zal nog wel even duren voor een vaste vorm voor het holisme is gevonden.

Voor de humanist moet deze beweging zeer vreemd zijn. Rationeel, de mens centraal, en geen transcendentale onzin alsjeblieft. Het holisme riekt kwalijk naar een universele sekte, en dat wijst op gevaar. Humanisme en ekologisme verstaan elkaar wel, wat vreemd is omdat de laatste stroming de unieke positie van de mens, zo belangrijk in het humanisme, ondergraaft. Maar van ekologisme, de bescherming van de natuur, naar het holisme, dat is een stap die voorlopig met veel argwaan mag worden bekeken.

Wouter van Dieren

HV-CASSETTES SERVICE

Bij de radio- en televisiedienst van het HV kunt u van bijna elke radio- of televisieuitzending een cassette aanvragen. U betaalt voor een programma op een VHS-video ƒ 35,– en voor een radioprogramma op geluidscassette ƒ 12,50. Dit is inklusief de verzendkosten. Voor instellingen gelden speciale tarieven. U kunt uw bestelling doen door het verschuldigde bedrag over te maken op giro: 43.38.289 t.n.v. Humanistisch Verbond RTV-dienst, Utrecht, onder vermelding van Kwartslag c.q. Voordeel aan de Twijfel, alsmede DATUM en of TITEL van uitzending. Voor meer informatie kunt u bellen met tel. nr. 030-318145 tst 37.

POSTZEGEL

Uit een nalatenschap heeft het Steunfonds Praktisch Humanisme, als executeur-testamentair, de beschikking gekregen over een uitgebreide postzegelverzameling, die bestaat uit: Holland Album (praktisch kompleet), veel buitenlandse zegels (ook Ned. Antillen, Curaçao, Ned. Indië) en veel waardevolle ruilzegels.
Deskundigen hebben de waarde geschat op ƒ 20.000,–. De kataloguswaarde van de duurdere zegels bedraagt ƒ 12.000,– en de buitenlandse zegels zijn in de waardebepalingen niet meegerekend. De komplete verzameling is te koop voor ƒ 5000,–. Informatie bij: Marga van der Lans 030-322786 of 030-318145, Steunfonds Praktisch Humanisme, Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht.

HET HOLISME IS EEN MODEGRIL. EEN FRAAI VERHAAL – MAAR EEN VERZINSEL

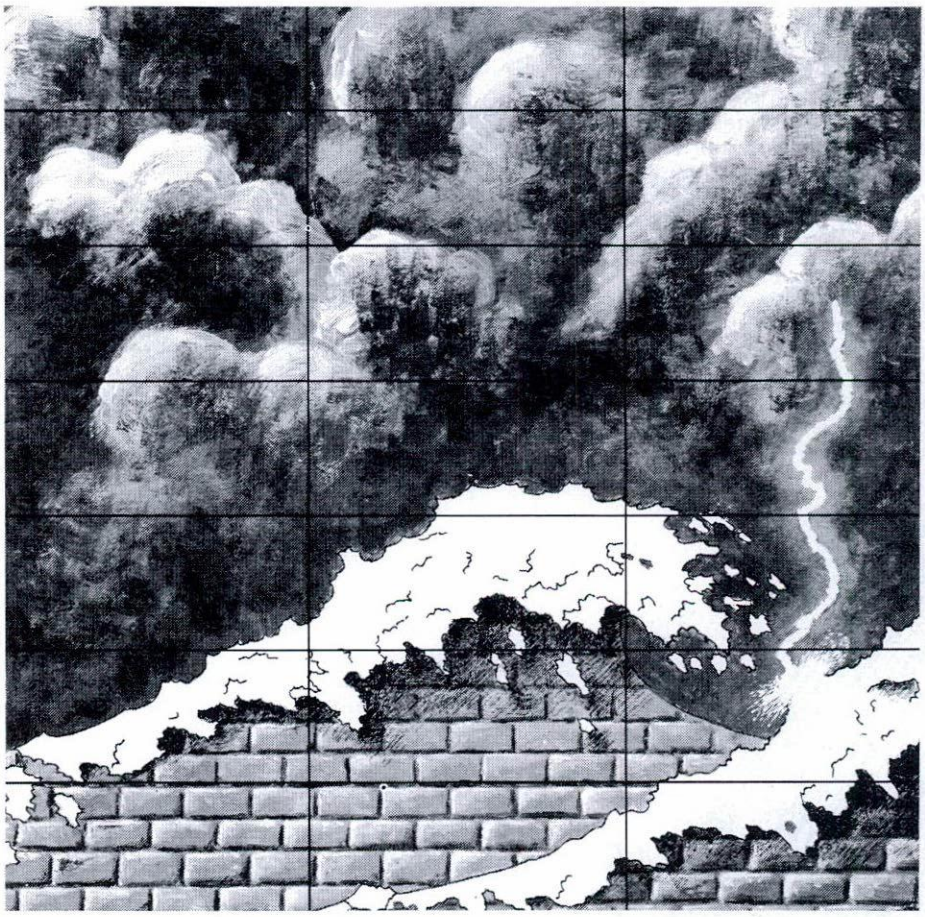

door Theodor Holman

leren van die techniek ging niet voor niets. Er werd een flinke som gelds gevraagd en dat konden we niet opbrengen.
Maar nu had Robert wel die TM gevolgd.
„Ik zal het jou ook leren," zei Robert vriendelijk.

Ergens achterin de jaren zestig – terwijl mijn hoofd vol zat met Beatlemuziek en generatiekonflikten – kreeg ik op mijn jongenskamertje bezoek van mijn vriendje Robert.
Er was iets met Robert.
Ik vroeg hem wat. In het idioom van die jaren antwoordde hij: „Wat ik heb meegemaakt . . . te gek! M'n hele mind heb ik bijna laten explode-ren, maar op een natuurlijke manier, weet je wel."
Ik keek hem eens goed aan. Robert was niet iemand die overmatig hash gebruikte en van L.S.D of andere harddrugs moest hij niets hebben. Integendeel. De enige drug die we onszelf toestonden was, als mijn ouders weg waren, de Beatles opzetten en keihard meezingen.
„Wat is er dan met je gebeurd dat je je mind bijna hebt laten explode-ren?" vroeg ik.
„Ik heb trancendentaal leren mediteren."
Ik was stil en werd jaloers.
De kranten stonden vol over John, George, Paul en Ringo die naar de Maharisji in India waren gegaan om zich daar de techniek van de trancendentale meditatie eigen te maken. In de Muziek Express en de Hitweek werd ook over die vorm van meditatie geschreven; door middel van een eenvoudige techniek zou men meer herseninhoud kunnen gebruiken; slaapstoornissen en andere frustraties, zo men die had, zouden als sneeuw voor de zon verdwijnen; de staat van ontspanning die men zou bereiken zou de geest „verder" brengen dan welke drug ook – en zonder dat het gevaar opleverde. Integendeel! Ik had met Robert vaak over die meditatie gesproken, en we hadden zelfs een folder aangevraagd, maar het aanoude geheim dat hem onthuld was mij ook verklaard werd.
De techniek kwam hier op neer.
Ga ontspannen zitten.
Herhaal in jezelf voortdurende de mantra SRING.
En dan?
Niks meer – dat is het.
Ja, nu kan ik er om lachen, maar toen geloofde ik er heilig in. Al snel stond mijn „mind" ook op exploderen – dat waren tenminste de woorden die uit mijn mond kwamen en waarvan de betekenis helaas niet synchroon liep met wat zich in mijn geest werkelijk afspeelde.

De techniek van TM was geheim, maar de vriendschap tussen mij en Robert was toen nog zo innig dat het eeuwen-

Hoe vaak ik het woord „sring" herhaalde, ik welk tempo ook, er gebeurde niets...
Ofschoon, dat is niet helemaal waar. Nadat ik mijn ogen had gesloten en drie keer de mantra had herhaald, kwamen er spontane gedachten over Anja van Kleveringe in mij op die een lichaam had dat mijn geest in ieder geval danig op de proef stelde. En de manier waarop ik over haar mediteerde, zou men met weinig moeite trancendentaal kunnen noemen, maar ontspanning bracht me dat in het geheel niet!

Ik kom er op omdat dit ongeveer 17 jaar geleden gebeurde. In die zeventien jaar is alles veranderd.
Maar tot mijn stomme verbazing las ik in de krant dat het aantal mensen dat momenteel trancendentaal mediteert groter is dan ooit. Het is zelfs erger: het aantal mensen dat z'n toevlucht zoekt bij allerlei vormen van mystiek is ongelooflijk gestegen. Als ik de advertentiepagina van Het Parool lees, zie ik ritsen scholen, kursussen, weekenden, etc. Waar ik kan leren mediteren, hypnotiseren en lachtherapieen kan volgen, er zijn satoritanks (wat dat ook moge zijn) waar ik me opnieuw thuis kan voelen in de baarmoeder, ik kan rebirthing-trainingen volgen als incarnatie-therapie me niet is bevallen en bovendien staat een leger klaar van waarzeggers, koffiedikkijkers en andere belleblazers om me van al mijn tekorten af te helpen, behalve mijn financiële tekort.
In de maand mei wordt er in Den Haag zelfs een soort beurs gehouden waar je allerlei spullen kunt kopen om je mediamieke begaafdheden te ontwikkelen; eenzelfde beurs werd vorig jaar gehouden en toen kwamen er dertigduizend mensen op af. Het was zo'n grote gebeurtenis dat Veronica er maar meteen een showprogramma van maakte.
De wetenschap heeft blijkbaar afgedaan.
Dacht ik.
Maar het is anders. De wetenschap heeft een zelfkant, een minder prettige buurt die alle verworvenheden in diskrediet wil brengen door de onlogika te verheffen tot een methode waarmee je de waarheid scherper in beeld kunt brengen: het holisme.
Misschien heeft u wel eens een hologram gezien. Een hologram is een soort foto waarin het beeld drie dimensies suggereert. Bij een hologram van een auto, ziet u dus de drie dimensies van een auto; je kunt er als het ware omheen lopen; je kunt hem ook daadwerkelijk van alle kanten bekijken, hetgeen wetenschappelijk zeer interessant is. Zo'n hologram wordt gemaakt met een laserstraal die het gehele beeld als het ware in een punt konsentreert. (Vraagt u me niet hoe het precies werkt, ik ben maar een eenvoudig Alpa-mens.) Als een hologram in stukken valt, dan kun je in elke scherf, zelfs in elke splinter, nog steeds het gehele beeld herkennen.
Het holisme lijkt enigszins op zo'n hologram. Een holistische kijk op het bestaan ziet de wereld en het universum als een eenheid. In het holisme heeft alles met elkaar te maken. Het holisme wil een alomvattende kijk op het leven geven, zowel van voor de geboorte als na de dood.
Om de vergelijking met het hologram nog even voort te zetten, zou je kunnen stellen dat een scherf van ons bestaan niet iets is dat op zichzelf staat, maar ondanks zijn verbrokkeling inzichzelf toch nog alle exponenten van het gehele deel in zich meedraagt. Dit klinkt ingewikkeld, en dat is het ook.
Je zou het denken van Descartes de tegenstander van het holisme kunnen noemen. Descartes bracht in zijn tijd een scheiding aan tussen lichaam en geest. Hij zag onze lichamen als machines en hij meende dat je elke vorm van materie zou kunnen begrijpen door die machines maar uit elkaar te halen. De geest zag hij enigszins los van het lichaam. Dit, zeg maar strikt wetenschappelijke denken, beheerste de afgelopen driehonderd jaar ons leven en heeft ons zowel de computer als de kruisvluchtwapens gebracht.
Dat het holisme nu een vruchtbare bodem vindt, mag dan ook niet als iets wonderlijks gezien worden.
Er is – dat geloof ik ook – door onze technologie een merkwaardige paradoxale situatie ontstaan; al onze verworvenheden kunnen evengoed tegen ons gebruikt worden; voor het in stand houden van onze vrijheid hebben we de schrikbarendste wapens nodig. Ons technologische denken, zo stellen de holisten, is niet meer te vatten in een adequate taal, want juist aan de grenzen van ons denken moeten wij ons bedienen van paradoxen en met name paradoxen onttrekken zich aan waardeoordelen en zijn dus niet funktioneel.

Een voorbeeld om een en ander duidelijk te maken. Hoe elektriciteit werkt is te verklaren, hoe atomen werken is ook te verklaren, maar hoe de kleinste deeltjes die wij kennen zich gedragen, de quarks, dat is niet meer te omschrijven in iets dat te bevatten is. Het is een vorm van energie, maar het is ook niets. Hoe kan niets nu een vorm van energie zijn – zoiets.
Het is dan ook uit de hoek van de moderne fysica waaruit „het nieuwe denken" is voortgekomen. Fritjof Capra wordt momenteel als de Aartsvader van deze nieuwe holistische manier van denken gezien, zoals Sartre dat destijds voor het Existentialisme was. Maar natuurlijk had Capra ook zijn voorgangers: Rudolf Steiner, grondlegger van de antroposofie, Jung en eveneens ziet Capra de meesters van het Taoisme en andere verwante Oosterse denkwijzen als grote voorgangers. Capra is zo'n moderne fysicus – en eigenlijk is het wonderlijk dat juist uit de fysicus, een toch bij uitstek analyserende, logische wetenschap, thans het holisme als nieuw kindje wordt gebaard.
Capra verzet zich in zijn boek *Het Keerpunt* tegen de verschillende stromingen binnen de westerse kultuur, zoals de wetenschappelijke revolutie, de Verlichting, de industriële revolutie etc.: *Ze omvatten de overtuiging dat „de" wetenschappelijke methode de enige geldige weg tot kennis is; de visie dat het heelal een mechanisch systeem is, opgebouwd uit elementaire materiële bouwstenen; de opvatting dat het leven in de maatschappij in onderlinge wedijver als strijd om ons bestaan verloopt; en de overtuiging dat door ekonomische en technologische groei een onbeperkte materiële vooruitgang kan worden bereikt.*
Capra meent dat onze westerse kultuur in een krisis verkeert. Het is *„niet gewoon een krisis van individuen, regeringen of sociale instellingen; het is een overgang van planetair formaat."*
Thans zijn we, volgens Capra, op een keerpunt aangekomen (vandaar de titel van zijn boek).

Uiteraard is het zo dat elke krisis een keerpunt inhoudt, en zelfs lijkt mij de stelling verdigbaar dat elke krisis vooruitgang betekent. Al is vooruitgang ook zo'n begrip dat de vraag is: verkeert ons denken momenteel in een krisis? Capra meent van wel en wijst op het verval in de natuur; het aantasten van ons ecosysteem, brengt het definitieve verval van onszelf dichterbij. In het verlengde daarvan liggen de internationale maatschappelijke betrekkingen die alleen maar kunnen bestaan door werktuigen te ontwikkelen die onze vernietiging tot doel hebben, wapens die zich uiteindelijk tegen onszelf zullen keren.
Dat denken is, volgens Capra, verkeerd. En we moeten ons een andere mentaliteit van denken aanmeten, willen we onszelf nog weten te redden. Hij zegt het fraai: we moeten van egodenken naar ecodenken en tot het besef komen dat wij een deel zijn van het geheel; dat wij, als het ware, een metafoor zijn van de rest van het universum.
In de verschillende disciplines van het Oosterse denken heeft Capra „de weg" gevonden die leidt naar dat andere denken; of juister: in de synthese tussen

ons westerse en oosterse denken ligt een mogelijkheid tot het ontdekken van nieuwe kennis. De I Ching, Tao, Yin en Yang, in die „boeken der wijsheid" staan richtlijnen die volgens hem niet alleen al het verval van ons denken weerspiegelden, maar tevens een mal geven die we maar hoeven in te vullen teneinde alles beter te laten worden. Die wijze van denken zal ons ook oplossingen aanreiken voor problemen waar we momenteel geen weg mee weten.
Het zal duidelijk zijn dat Capra een soort herwaardering wil voor de zelfkant van ons wetenschappelijke denken. Met zelfkant bedoel ik, dat hij begrippen als intuïtie, paranormale verschijnselen, reïnkarnatie, etc. etc. – heel die troep die door zijn begrippenapparaat dat aan niets refereert per definitie altijd vaag en dus onwerkbaar bleek, in wil passen in een wetenschappelijk model.

Welbeschouwd is het holisme religieus.
Religieuze stromingen zullen altijd samenhangen zien daar waar ze ogenschijnlijk niet aanwezig zijn. Gebeurtenissen kunnen worden verklaard vanuit een god of een andere dwingende abstrakte macht buiten de mens om. Religies verklaren samenhangen waar de weteschap een verklaring nalaat. Dat ik op Marie verliefd ben, is (vooral) voor Marie, maar ook voor mij onverklaarbaar en onbegrijpelijk. Maar voor hen die hierin de gelukkige hand van God zien, is het een logische kombinatie. De wetenschap kan zich hoogstens op deze hartstochtelijke kwesties op een kille manier uiten en zal onder invloed van de psychologie zeggen: misschien lijkt Marie op jouw moeder en lijk jij op de vader van Marie, of misschien zal de wetenschap kunnen bewijzen dat Marie en ik een chemische struktuur bezitten die gelijkvormig reageert, maar een algemeen geldig oordeel zal zij, vooralsnog, niet kunnen uitspreken.
Behalve de wetenschappelijke manier van denken, is er ook een denken over goed en kwaad. Waar komt mijn ethiek vandaan? Wat ik kwaad vind, hoeft niet gebaseerd te zijn op wetenschappelijke fundamenten. De atoombom vind ik een kwaad, maar hoe een atoombom in elkaar zit ontrekt zich aan een oordeel. Ik kan niet zeggen: ik vind het ethisch onjuist dat wanneer je je kruit in de fik steekt er een ontploffing plaatsvindt. Of: ik vind het ook onjuist dat een mens sterft als je hem doodschiet.

Er is nog een andere tak van denken, buiten het wetenschappelijke en het ethische, en dat is het esthetische. Mijn oordeel over mooi en lelijk. Dat ik Picasso mooie schilderijen vind maken, refereert niet aan een ethisch of wetenschappelijk oordeel. Ik kan die drie manieren van denken ook niet kombineren. Uit het feit dat ik Picasso mooi vind, volgt dat ik de atoombom niet aksepteer – of dat water in wezen niet kookt bij honderd graden. Een belachelijke redenering natuurlijk. Het zijn totaal andere gebieden, die elkaar wel kunnen beïnvloeden, maar volstrekt los staan van elkaar. Het doorgronden van het pointilisme in de schilderkunst, maakt het voor mij aanvaardbaar dat alles is opgebouwd uit atomen – ik geef een voorbeeld.
De logische wijze van denken in het proza van Gerrit Krol, geeft mij inzicht in een computer.
In het weerzinwekkendste systeem dat we kennen, het fascisme, zitten elementen die ik mooi vind; de hele opbouw van het fascisme – ik hoop dat ik thans goed begrepen word – heeft iets dat me boeit; de gesloten gedachtengang van fascisten, hoe simpel ook, verwondert me soms mateloos en ik kan uren kijken en lezen in boeken over de oorlog. Zeg maar, dat ik er esthetisch een genoegen aan beleef – maar dat neemt niet weg, dat ik met alles wat in me is, me tegen dat systeem daadwerkelijk zal verzetten.

Wat ik in het holisme veroordeel is met name dat religieuze aspekt dat het vertegenwoordigt. De verbondenheid die er is, is niet wetenschappelijk, maar eerder ethisch en esthetisch; ik vind een holistische visie ook niet meer dan een stylische vondst. Neem een prachtig boek als Opperlandse taal en letterkunde van Battus. Battus laat zien welke eigenaardige relaties je met taal kunt leggen, hoe je met taal verschillende zaken aan elkaar kunt koppelen en welke eigenaardige verrassingen dat geeft. Maar het blijft een spelletje. Ik herinner me een docent die me ooit vertelde dat rijmwoorden niet alleen woorden zijn die met elkaar te maken hebben, maar dat er onderling ook een diepe verbondenheid achter de woorden schuilgaat. „Het is niet toevallig dat hou op trouw rijmt," zei hij – en om voor ons een grotere algemenere geldigheid te suggereren voegde hij eraan toe: „Zo hebben hulp, schulp en gulp ook met elkaar te maken."

Wie kan praten en schrijven en rekenen, dunkt mij, is in staat om elke lijn te trekken die hij wenst. Begrippen als toeval, zinloosheid en absurditeit kunnen zo naar de prullenbak wat betreft het holisme, want alles heeft betekenis. Ik moet opeens denken aan een dichtregel van de katholieke Gabriël Smit die zichzelf zag als „een graankorrel in de hand van God", want ook God bestaat in het holisme, al „hoef" je het niet God te noemen.

In het boek van Michel Korzec over *„De kitsch van het holisme"* legt Korzec de relatie uit tussen fascisme en holisme – een relatie die voor de hand ligt, want wanneer je het holistische ecodenken, dat er van uitgaat dat de metafoor van de natuur toepasbaar is op de mens, plakt op diezelfde mens, dan krijg je weer dat natuurwetten de maatschappij gaan bepalen. Met andere woorden: het ecodenken stelt dat als het juiste plantje opgroeit in een goede bodem we een stevig plantje krijgen, dus als je nu maar de juiste mensen op de juiste bodem laat rondwandelen, krijg je mutatis mutandis ook juiste mensen. Je moet niet denken aan de konsekwenties die dat met zich meebrengt.
Maar ik wil iets verder ingaan op dat religieuze aspekt van het holisme. Religies falen altijd waar rechtvaardigheid vereist is. Wat rechtvaardig is, is een etische keuze. Die subjektieve keuze is afhankelijk van de wereldbeschouwing die je hebt. Indien die normen en waarden van bovenaf zijn bepaald – door een God bijvoorbeeld – kun je je als mens eenvoudig onttrekken aan de verantwoordelijkheid voor je keuze. Als de Islam gebiedt een heilige oorlog te voeren en je bent toevallig Islamiet en je voert oorlog, dan is dat voor Islamieten een rechtvaardige oorlog.

Humanisten leggen de verantwoordelijkheid bij zichzelf. Mijn normen en waarden verbieden mij oorlog te voeren en ik dien daarvan niet alleen de konsekwenties te trekken, maar ik dien bij voortduring rekenschap af te leggen voor mijn daden. Juist ik doe wel eens iets verkeerd – en het is mijn treurig lot dat ik dan besef (doordat ik bij mezelf rekenschap van afleg) dat ik ook daarvan de konsekwenties dien te trekken. Natuurlijk gebeuren er wel dingen van buitenaf – mij ontvallen mensen, of ik blijk plotseling een vriendin te hebben die kanker heeft, of ik heb het zelf – maar doordat ik mij er voortdurend van bewust ben dat ik keuzes kan maken (ik kan zelfmoord plegen, zomaar weglopen etc.;, blijf ik verantwoordelijk voor mijzelf.

Het holisme neemt hierin een vreemde positie in.
In hun wereldbeschouwing ben ik een deel van het geheel. Hoe zit het dan met de keuzes die ik kan maken? Is een verkeerde keuze dan ook een deel van het geheel? Hoe zit het dan met de rechtvaardigheid? En hoe zit het met mijn verantwoordelijkheid? Kan ik die dan ook niet afschuiven? Het zijn vragen waar het holisme geen antwoord op kan geven. Zij menen dat je het geheel moet zien en dat je daar naar moet handelen. Maar hoe werkt dat? Hoe analyseer je dat? De mystiek heeft hierop ook nooit antwoord gegeven, of beter: heeft nimmer een antwoord gegeven dat dieper ging dan: je moet een goed mens zijn. Maar wat is goed? Wat is goed in het holisme? is „goed" datgene als het voor alles „goed" is? Dat is a priori onmogelijk! Het holisme is dan een panacee voor alles: ook het „slechte" – en daar schieten we niets mee op.
Ik geef toe dat onze „kennis" uitbreiding behoeft – dat is inherent aan kennis. Maar kennis die misschien wel verklaart, maar niets oplost, is per definitie nutteloos.
De theorie van de quarks is door Steven Weinberg al weer achterhaald. Hij heeft weer een nieuw model dat de kleinste deeltjes kan verklaren – en dat model blijkt nuttiger te zijn dan de quarktheorie.
Dat is wetenschap – en heeft niets met holisme te maken.

Het holisme is een modegril.
Het heeft aardige kanten en is op het oog aantrekkenlijk.
Het is een fraai verhaal – maar een verzinsel.

HERVERDELING VAN ARBEID TUSSEN MANNEN EN VROUWEN NOODZAAK

Het is van fundamenteel belang om te streven naar emancipatie en gelijkberechtiging van vooral vrouwen in arbeidsorganisaties. Bepaald geen hemelbestormende, opzienbarende uitspraak. Toch is het een opmerkelijk standpunt omdat die voor het eerst eensgezind werd ingenomen door zowel de Raad van Kerken, lidkerken, het Humanistisch Verbond, de FNV en het CNV. Deze waren op 19 en 20 maart bijeen voor hun tweejaarlijkse ontmoeting. Helaas ontbrak de delegatie van de Room-Katholieke kerk waardoor de uitspraken van kardinaal Simonis niet aan de orde konden komen. Het HV was daarentegen met een grote delegatie aanwezig: Rob Tielman, Clari Passchier, Arie den Broeder en Yvonne van Wagensveld-Drukker. Voorzitter van de conferentie was FNV-er Karin Adelmund.

In de gezamenlijke slotverklaring wordt gesteld dat door de huidige verdeling van de arbeid mannen en vrouwen hun kwaliteiten en mogelijkheden vaak slechts eenzijdig kunnen ontplooien. Daarom is een kritische bezinning op de rol van opvoeding, levensovertuiging, onderwijs, vorming en van de media wenselijk. „Vrouwen dienen niet alleen gelijke rechten, maar ook gelijke kansen te krijgen om aan de betaalde beroepsarbeid deel te nemen. Voorts dienen vrouwen reële kansen te hebben om in alle arbeidsorganisaties en in alle funkties te funktioneren", aldus de verklaring.
Om dit te realiseren, zal de samenleving ingrijpend moeten worden veranderd, daarover waren alle aanwezigen op de konferentie het over eens. Overigens (en uiteraard) vanuit verschillende visies. Zo staat bij de kerken de door God gegeven gerechtigheid centraal, bij het HV gaat het vooral om de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen en hun recht op zelfbeschikking. De vakcentrales herkennen zich in deze beide visies. Daarbij benadrukken zij nog speciaal het belang om arbeid te herverdelen om te kunnen komen tot gelijkberechtiging.

Hoe te realiseren

Mooie, wijze woorden zult u zeggen, maar daarmee zijn we nog geen stap verder gekomen. Klopt, en de deelnemers aan de tweedaagse ontmoeting hebben dan ook van gedachten gewisseld over hoe hun streven is te realiseren. Zij werden het eens over de volgende konklusies en aanbevelingen.
Men juicht toe dat vrouwen zich binnen maatschappelijke instituties en arbeidsorganisaties organiseren op hun gemeenschappelijke belangen. Daarvoor moet ook geld beschikbaar worden gesteld.
Verder dringt de konferentie aan op een krachtige voortzetting van het beleid dat is gericht op herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid, zowel voor mannen als voor vrouwen. Daarbij wordt vooral een herwaardering van onbetaalde arbeid belangrijk gevonden. Dat mag echter niet ten koste gaan van de kansen van vrouwen.
Om een en ander te bereiken moeten extra maatregelen worden genomen om de achterstand van vrouwen in te halen. De kerken, vakbonden en HV beloofden elkaar ook zich in de eigen organisatie daarvoor in te zetten.
Maar vooral de overheid moet als voortrekker dienen bij het streven van gelijk berechtiging van vrouwen. Overheden kunnen voor wettelijke maatregelen zorgen (bijvoorbeeld bij gelijke behandeling, ouderschapsverlof en kinderopvang). Verder moet de overheid als grootste werkgever van Nederland het goede voorbeeld geven bij het realiseren van zo'n beleid.
Als laatste aanbeveling werd het belang van roldoorbreking in onderwijs- en beroepskeuzen aangestipt. Kerken, vakbonden en HV pleiten voor maatregelen waardoor meisjes kansrijkere posities krijgen in het betaalde arbeidscircuit. Daarnaast moet bij jongens meer aandacht komen voor verzorgenden niet-betaalde arbeid.

Het zal duidelijk zijn dat de deelnemers aan deze konferentie niet de illusie hebben dat de emancipatie en gelijkberechtiging van vrouwen in arbeidsorganisaties snel realiteit zal zijn. Zelf konstateren ze in hun slotverklaring dan ook dat tussen idealen en doelstellingen enerzijds en de feitelijke stand van zaken anderzijds een grote kloof gaapt. En dat geldt ook voor de organisaties zelf. Wat dat betreft steken zij dus ook hun hand in eigen boezem. Over twee jaar kunnen we zien of dat ook iets heeft geholpen. Want dan zal een vervolgkonferentie worden gehouden.

Hes van Huizen

AFSCHEIDSRECEPTIE ROB TIELMAN

15 mei 1977 – 24 mei 1987

Na tien jaar en tien dagen, op de tweede dag van het kongres, neemt dr. Rob Tielman afscheid als voorzitter van het Humanistisch Verbond.

Leden van het Humanistisch Verbond die Rob de hand willen drukken zijn welkom op zijn afscheidsreceptie na afloop van het kongres.

De receptie wordt gehouden op
Zondag 24 mei 1987
van 16.00 tot 18.00 uur
in de Clauszaal, 2de etage van partycentrum Engels Stationsplein 45, Rotterdam (ingang A Groothandelsgebouw).

Partycentrum Engels ligt naast het station en is dus gemakkelijk met openbaar vervoer te bereiken.
Wie liever met de auto wil komen, kan deze kwijt in de parkeergarage onder Partycentrum Engels.

Als u Rob Tielman op zijn receptie wilt toespreken, wilt u dan vóór 20 mei kontakt opnemen met Ingrid Cramer, publiciteitscoördinator van het Verbond. Telefoon: 030-318145.

Denkt u ook nog aan het gironummer voor het afscheidskado voor Rob Tielman: 197930 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, o.v.v. „kado voorzitter". Het kado wordt hem tijdens de receptie op 24 mei overhandigd.

Kwartslag

Programmagegevens onder voorbehoud, wijzigingen mogelijk

11 mei

De Dokter Beslist...

Binnen de gezondheidszorg moeten tal van beslissingen genomen worden. Beslissingen vaak op leven en dood. Doktoren over achterliggende motivering bij hun keuze: Prof. C. Versluys, kinderarts over het al of niet doorgaan met beademen van zuigelingen met ernstige afwijkingen en de toewijzing van couveuses op de Intensive Care; H. J. G. Veldhoven, hoofd Centrale Post Ambulance in Utrecht over het beoordelen van de meldingen en het inzetten van ambulances en prof. J. M. Greep, chirurg en lid van de gezondheidsraad, over verhulde selektiekriteria, het stellen van prioriteiten en loting.
Samenstelling: Eveline van Dijck en Moniek van de Vall

18 mei

De laffe smaak van het Humanisme

Zie informatie in middenkolom.
Samenstelling Rob van der Linden en Piet Brinkman

25 mei

Het Kongres

Samenstelling Piet Brinkman en Eveline van Dijck

1 juni

Het recital

Tijdens een verkwistend en decadent feest klinkt uit de kelders raadselachtige muziek. Achter alle rijkdom en uitspattingen schuilt een diep geheim dat door de feestgangers genegeerd wordt, behalve door een man. Hij is de eregast. Een Bunuel-achtige film, geproduceerd door Southmoor Films USA

8, 15 en 22 juni

Nieuwzicht

Samenstelling Eveline van Dijck.
Zie informatie pagina 9

20 juni

Klas 4C Modevakschool

Ook op de modevakschool is het examentijd.

RADIO & TELEVISIE

HV-RADIO
Het Voordeel van de Twijfel
maandag van 12.05 tot 13.00 uur
op Radio 5

HV-TELEVISIE
Kwartslag
maandag van 19.12 tot 19.27 uur
op Nederland 2

De laffe smaak van het humanisme

Op het komende kongres neemt Rob Tielman afscheid als voorzitter van het Humanistisch Verbond. De redakties van Kwartslag en Het Voordeel van de Twijfel heeft Annemarie Grewel gevraagd om met hem een kritisch gesprek te voeren. Kernvraag zal zijn of het bestaan van het Humanistisch Verbond wel zin heeft en of het niet te wollig, te onduidelijk en te laf is. Andere zaken die aan de orde kunnen komen zijn de rol van Rob Tielman destijds in het COC en nu – als socioloog in het AIDS-onderzoek in ons land.

Sommigen halen hun diploma met glans, anderen moeten er voor zwoegen. Maar wat daarna. Een aflevering van de serie Hollands Hoop.
Onder deze wat cynische titel willen we een portret geven van de dromen, de verwachtingen, de angsten van de jongeren, telkens één groep op één plaats.
Samenstelling: Ireen van Ditshuizen

Het voordeel van de twijfel

11 mei

Pijn

Hoe ga je om met pijn. Verschillende aspekten van het beleven van pijn.
Samenstelling: Anneke Groen

18 mei

De laffe smaak van het Humanisme

Zie informatie in middenkolom.
Samenstelling: Ruud Jans en Rina Spigt

25 mei

Impressies van het kongres

Met onder andere de nieuwe voorzitter Jan Glastra van Loon en zijn ideeën. De winnaar van de Van Praagprijs. Tielmans zwanenzang en perspektieven voor de komende twee jaar.
Samenstelling: Rina Spigt en Ruud Jans

1 en 8 juni

Nieuwzicht

Samenvatting van een debat over het zgn. „Nieuwe denken", zoals dat door de gezamenlijke redakties was georganiseerd.

15 juni

Magazine

Aktueel programma
Samenstelling Rina Spigt en Anneke Groen

22 en 29 juni

Opvoeden en doemdenken

In welke mate moeten kinderen al dan niet geconfronteerd worden met het Wereldleed zoals dat via het Nieuws en met name op de televisie op ons af komt; Hoe kun je hiermee in de opvoeding omgaan. Antwoorden van Lea Dasberg, (pedagoge), Annie M.G. Schmidt (schrijfster) en Marga van Praag (redactrice NOS-jeugdjournaal)
Samenstelling Ingeborg van Teeseling

Foto: Liesbeth Sluiter

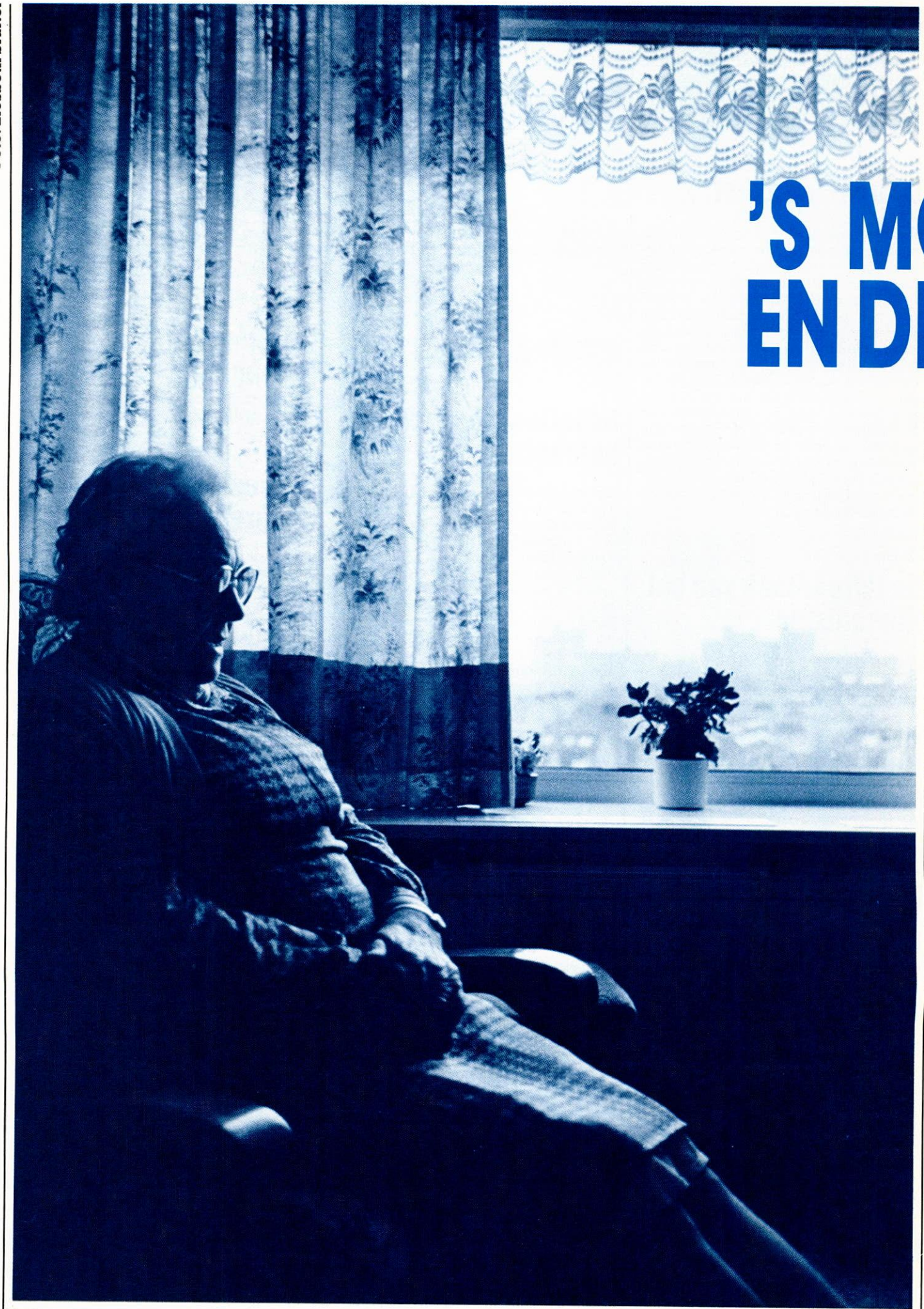

'S MO
EN DE

OUD ZIJN IN EEN HUMANISTISCH VERZORGINGSTEHUIS

RGENS STA IK OP K: ZO, IK BEN ER WEER ...

Als je geluk hebt, word je oud. Maar hoeveel geluk heb je dan eigenlijk? Op zoek naar dat antwoord, waren we twee dagen in het humanistisch verzorgingstehuis Erasmushuis in Den Bosch. We troffen er aardige mensen en minder aardige mensen. Gevoelens van opstandigheid, tevredenheid, boosheid, verdriet, optimisme, wanhoop. Het lijkt Het Leven zelf wel, alleen samengeperst en daardoor heviger, intenser. En geluk? „Als je aan het einde van je leven bent gekomen, heb je je geluk gehàd of het komt niet meer", zei iemand.

„In een periode dat mensen het minst flexibel zijn, namelijk als ze oud zijn, wordt er ineens een maximale hoeveelheid flexibiliteit van ze gevraagd", zegt Jan van der Most, humanistisch geestelijk raadsman in het Erasmushuis. Na jaren van intiem leven, woon je ineens samen met 70 anderen in een huis. Ander huis, andere mensen, ander eten, andere gewoontes. En als je dan hulpbehoevend wordt, zoals de meesten in een verzorgingshuis, moet je ook nog 's de intimiteit van je eigen lichaam opgeven. Ga er maar aanstaan."
Hoewel het voor de meeste bewoners aan de Klokkenlaan een noodzaak is om in een verzorgingshuis te leven, zouden ze bijna allemaal liever thuis wonen. Maar men voelde zich thuis onveilig: „als er eens wat gebeurt". Of „Ik kon geen boodschappen meer doen", of „ik kon mezelf niet meer wassen.".

Het leven in het Erasmus is een leven dicht bij de dood. „Het verloop is groot" heet het in officiële rapporten. De praktijk betekent dat je voortdurend mensen verliest die naast je wonen, waarmee je samen eet, waar je aan gehecht bent. Het mortuarium heeft een niet weg te denken plaats, links van de foyer, naast de keuken.

Na twee dagen met mensen praten, voelden we ons verward. Aan de ene kant bewondering voor de mensen die ondanks de tegenslag, hun ziektes, de eenzaamheid en angst doorknokken in dat kleine maatschappijtje. Aan de andere kant onbegrip voor onze maatschappij die oude mensen zo weinig plaats geeft, terwijl ze nog veel te bieden hebben. Goed, een Russische of Amerikaanse president van 80 is het andere uiterste, maar toch. Oude mensen zouden weer een funktie in onze maatschappij moeten hebben, als bijvoorbeeld verhaaltjesverteller, wijze raadsvrouw, familie-opperhoofd, dorpsbrink-roddelaars, mopperaars of wijk-oudsten. Met bijna al onze gesprekspartners hebben we het gehad over het onderwerp: bij kinderen, familie of vrienden wonen. Of het typisch is voor deze generatie ouderen weten we niet maar steevast was het antwoord: „Onze kinderen (familie) moeten hun eigen leven kunnen leiden. Daar passen wij niet in." En: „Wij willen hen niet tot last zijn."
Het antwoord van een bescheiden generatie, die geleerd heeft verplichtingen te hebben en geen recht op zorg en aandacht? Die zichzelf wegcijfert, zelfs vóórdat dat wordt verlangd? Voor een deel is dat de verklaring. Maar het is ook de grote behoefte aan zelfstandigheid, aan privacy. Een behoefte die deze generatie ouderen sterk heeft juist op grond van eigen ervaringen. Velen van hen verzorgden jarenlang hun eigen ouder(s). Vaak werd er gezegd: „Hoe lief m'n kinderen, mijn familieleden ook zijn, ik ben altijd weer blij in mijn eigen huis terug te komen." Of: „Er is een generatieverschil. We zouden het niet volhouden. Onze opvattingen verschillen, dat zou niks worden."

door Ida Overdevest

Het eerste antwoord begrepen wij als telgen van de Recht-op-Alles-Zelfs-Op-Geluk-generatie niet goed. Tot last zijn? Màg je even, als je 80 en moe en slecht te been bent? Wie van je houdt, ben je toch niet tot last? Het tweede antwoord begrepen we beter. Als je oud bent, verlies je nog niet je behoefte aan zelfstandigheid. En bij je familie, kinderen wonen klinkt leuk, maar betekent in de praktijk ook betutteld worden, overheersd, geleefd.

Wat dat betreft is het Erasmushuis een sympathiek verzorgingstehuis. Ieder houdt z'n eigen voordeur, sleutel, postbus. Je kunt kiezen voor je warme maaltijd op de kamer of beneden in de eetzaal. En kiezen wat je wilt eten uit maar liefst vier soorten aardappelen of rijst; vier soorten vlees en vier soorten groenten. „Het is een goed hotel hier, we treffen 't," hoorden we vaak.
En wie deze mensen geen goed hotel gunt – de bedenkers van het huidige bejaardenbeleid misschien? – moet eens met hen gaan praten!

Hoe tevreden de meesten ook zijn over het verzorgingshuis, bijna altijd klonk door hun woorden eenzaamheid en strijd door. De dagelijkse en vooral nachtelijke strijd met een ziek of pijnlijk lichaam, met

afnemende geestelijke veerkracht. De eenzaamheid van niet alleen een ouder maar ook zieker wordend mens, die familie en vrienden verloren heeft en nog steeds verliest. De eenzaamheid van alleen achter te blijven met verdriet. De eenzaamheid ook van een mens die zichzelf moet voorbereiden op het eigen afscheid.
Die eenzaamheid is moeilijk. De strijd ertegen ook. Vandaar misschien dat er niet meer in termen van geluk wordt gesproken. Geluk heb je gehad of het komt niet meer. Je neemt het leven wat je rest voor wat het nog waard is: „ik sta 's morgens op en denk; zo, ik bèn er weer!"

Voor ons was het praten met enkele bewoners van het Erasmushuis een levensles die we niet snel zullen vergeten.

Foto: Liesbeth Sluiter

Het enige wat erg is, is als je mensen verliest. En dat gebeurt hier nogal eens. Dit weekend is er een man gestorven die iedereen graag mocht. Op het carnavalsfeest voelde-ie zich niet zo lekker, dat zag ik wel aan 'm.

Woensdagmiddag. Aan het eind van de gang is meneer Van der Hoek aan het verhuizen. Na 43 jaar – van 1944 tot gisteren – op de Maastrichtseweg in Den Bosch gewoond te hebben, zal zijn nieuwe verblijfplaats vanaf vandaag Klokkenlaan 16 zijn. Zijn schoondochter en kleindochter helpen hem bij de verhuizing. Op zijn bed met wit katoenen sprei met grote bloemen liggen een kruisbeeld en twee Mariaportretten uitgestald. Vorig jaar tijdens karnaval werd zijn vrouw plotseling opgenomen in het ziekenhuis. Ze is nooit meer thuisgekomen, ligt nu in een verpleeghuis in Den Bosch. Ze is dement. Dat is de reden dat meneer Van der Hoek nu zelf ook verhuist. „Het was te eenzaam voor hem, alleen thuis. Hij kwijnde weg, werd steeds magerder", zegt zijn bezorgde schoondochter. Hijzelf noemt als belangrijkste reden de reisafstand naar zijn vrouw, die hij elke dag bezoekt. Vanuit de Klokkenlaan kan hij gemakkelijker de bus nemen. Hij werd kortademig, vooral in de winter was het lopen niet meer op te brengen.
Schoondochter laat ons het nieuwe huis zien: gangetje met rechts een piepklein aanrechtje met daarop twee elektrische beveiligde kookplaatjes, een L-vormige kamer met in de hoek het bed en middenin het huis een badkamer met douche, w.c. en wasbak. Meneer Van der Hoek heeft nog nooit van zijn leven een douche gehad. Zijn schoondochter moest uitleggen hoe de kranen werken.
Die nacht zal hij voor het eerst in plaats van op de Maastrichtseweg, in dit huis slapen. Of hij er tegenop ziet? Hij kijkt naar het bed: „Ach, zonder de vrouw thuis, gaat het slapen toch niet meer zo goed", zegt hij. „Ik leef op de bezoeken in het verpleeghuis. Ik zou liever daar een kamertje hebben, samen met m'n vrouw. Maar dat kon niet geregeld worden."

Diamanten bruiloft

Na het weekend zoeken we hem weer op. Hij zit aan tafel, wacht op iemand die hem met z'n belastingformulieren zal helpen. Hij is een beetje zenuwachtig. Zijn draai heeft ie nog niet echt gevonden. „Het is nog wat vreemd allemaal. Ik eet m'n warme eten nog boven op mijn kamer. Ik wil eerst wat wennen en een beetje op rust komen. Daarna zie ik wel. Ik wilde maar, dat de belastingman kwam. Die weet van wanten, die man. Werkte altijd bij Verkade. Mijn belasting wordt zo ingewikkeld nu ik hier zit. Ik moest nog van alles betalen in het oude huis en weet niet wat ik over heb. Als dat maar eenmaal geregeld is, kan ik wat rust nemen." Vanmiddag gaat hij weer naar zijn vrouw toe. „Ik heb nog goed kontakt met haar. Ze herkent me. Ze zijn heel goed voor haar in het verpleeghuis; ze heeft vaak een schone jurk aan, goed verzorgd. Maar ze heeft ook liefde nodig en dat geef ik haar. Gistermiddag ben ik 15 minuten langer gebleven, dat kan. Ik heb haar haar pudding gevoerd en toen zijn we even naar beneden gereden om een kopje koffie te drinken. Het is er ontzettend warm, die mensen hebben het altijd koud he? En het is overal zo druk, er is geen plek om even met z'n tweetje te zitten. Dat vind ik vreselijk. Wat ik nog wil is samen met mijn vrouw onze diamanten bruiloft vieren, over drie jaar. Daar leef ik naar toe."

Woensdagmiddag. In de rekreatie- en eetzaal zitten zo'n 50 mensen met voor zich kaartjes met nummers erop. Ze kijken naar een man voorin de zaal die toegewijd en serieus een kleine glazen bal rond draait waaruit de nummers vallen. Hij roept het gevallen nummer door de mikrofoon en ieder krast dan al dan niet het nummer op het kaartje door. Dus dit is bingo: in het Erasmushuis een tweewekelijks terugkerende aktiviteit die druk wordt bezocht.
We gaan aan tafel zitten bij een wild om zich heen glimlachende meneer. Hij klopt ons als welkom hartelijk op de knie. Zijn buurman schuift ons onmiddellijk twee kaarten toe. Of we die willen invullen voor meneer v.d. Kaay die heel slecht kan zien. Het is nog een hele klus om even adekwaat de kaarten bij te houden als om meneer v.d. Kaay's charmante avances te beantwoorden. Een paar dagen tevoren was het karnaval in het huis. V.d. Kaay was daar Prins Karnaval, vertelt hij nog nagenietend. Voortdurend knijpt hij ons daarbij in de knieën. Als een dame aan ons tafeltje hem tenslotte bestraffend aankijkt en zijn buurman zegt: „Daar is mevrouw misschien niet van gediend" zegt hij, schuldeloos stralend omkijkend: „Maar het mag van de direkteur!" Hij vraagt de fotografe om een foto als souvenir. 's Avonds als we op het punt

staan weg te gaan, zit meneer v.d. Kaay helemaal alleen in de foyer op een bankje. Hij kijkt lang zo vrolijk niet, een sombere blik die door je ziel snijdt. Als hij ons ziet, vraagt hij met donkere stem: „Weten jullie wie er dood is gegaan, vandaag?" Verlegen met de vraag en met de automatisch sluitende deur die ons uitsluit, ontsluit, uitsluit, knikken we bezorgd 'nee'. Hij aarzelt even en roept dan 'Danny Kay'. De deur sluit ons definitief uit, maar we zien zijn ogen lachen. Gelukkig. Dat staat hem beter.

Een paar dagen later spreken we hem weer tijdens de gespreksgroep van de humanistisch geestelijk raadsman. In de ruimte hangen posters van zonsondergangen en aanverwante Verkerkemelodrama's. Meneer v.d. Kaay's romantische interesse ging vooral uit naar de erotisch-bedoelde affiche van Het Verliefde Paartje Aan Het Strand. Helaas was die ineens verdwenen.

Censuur, dacht meneer v.d. Kaay nog even, maar de affiche bleek bij nader navraag gescheurd en de lijst gebruikt voor een andere poster. Meneer v.d. Kaay, ex-scheikundeleraar, was een liefhebber van een interessant en meeslepend leven. Hij kan het niet goed aksepteren dat zijn lichaam hem daar niet meer bij van dienst kan zijn. Vandaar af en toe zijn somberte. Tot zijn olijke inslag weer de kop opsteekt.
Hij houdt erg van klassieke muziek. Speciaal voor deze hobby heeft hij een wereldontvanger gekocht. Maar hij kan de zender niet meer opzoeken en ook zijn platen niet meer opzetten. In de gespreksgroep zitten nog meer liefhebbers van klassieke muziek. Er wordt gesproken over het organiseren van een klassieke middag. De smaak van het merendeel van de bewoners van het Erasmushuis gaat echter niet uit naar klassiek. In het Provinciehuis zal binnenkort een klassiek concert worden uitgevoerd. Met een klein klubje zouden ze daar, volgens Van der Most, naar toe kunnen gaan. Voor sommige moeilijk ter been zijnde mensen blijkt dat moeilijk. Maar het gros is enthousiast voor het idee.

Moe hondje

Het Erasmushuis: Een flat als zovele andere, met trappen, liften, gangen, deuren. Met uitzicht op perkjes die niet meer dan hun best kunnen doen, op vijvers en op andere flats. Op de zoveelste verdieping zien we ineens een laag op de poten hangend, moe hondje lopen. Verbazing. Een rechte, magere en treurig uitziende vrouw roept het beestje. Zij zit bij het raam, met nog een vrouw. De hond ploft dankbaar neer aan haar voeten. „Mogen hier huisdieren wonen?", vragen wij verbaasd. (Waarom eigenlijk verbaasd, daarover verbaasden we ons later). „Ik had dat beest al jaren, dus mocht ik het meenemen. Alleen als er teveel honden op de etage zijn, wordt het moeilijk," zegt de bazin. „Het is wel een oud beestje", konstateren we. Het antwoord komt meteen: „Ja, hij is doof en blind en zijn tijd is gekomen. Maar ik denk toch, dat-ie mij overleeft.
Het gemak waarmee over een aanstaande dood wordt gesproken, is verbijsterend. De mevrouw met het hondje wacht sinds de dood van haar man, op de hare, vertelt ze ons, vreemden. Ze waren zoveel jaren samen, dan lukt het niet meer alleen. Daarbij huilt ze net zo vanzelfsprekend als een ander lacht. De dame die bij haar zit, beurt haar wat op. Maar of dat nog op tijd lukt?

Voetbalclub

Het Erasmushuis heeft ook een bewonerskommissie, sinds de oprichting nu twee jaar geleden. We praten met alle leden samen: Mevrouw Roskam (66 jaar), Mevrouw Haentjes (76), Mevrouw de Gouw (84), mevrouw Dankers (74) en Meneer Meerbach (81). De leden van de bewonerskommissie worden elk jaar opnieuw gekozen. Men komt op voor de bewonersbelangen, hoort klachten aan, stuurt suggesties door naar de direktie. De leden bezoeken bewoners die ineens in een ziekenhuis zijn opgenomen, zorgen dat op verjaardagen iemand een bloemetje krijgt en organiseren evenementen. Zoals bijvoorbeeld een tuinprojekt – helaas heeft een onwetende tuinman de helft van de vers gepote plantjes weggeschoffeld – of een toneeluitvoering, waar ook personeel bij wordt ingeschakeld.
Meneer Meerbach is de voorzitter. Een aktieve, vrolijke man, met altijd een opgewekte klinkslag, een prettig iemand om in huis te hebben. Politiek zit-ie „anders dan de doorsnee Brabander, snapt u?". Hij is bij aanmelding direkt aangenomen: „Ze hadden jongens nodig, er waren hier alleen maar meisjes. Ik heb in het begin drie sloten op mijn deur gezet, maar dat bleek toch niet nodig."
„Ik kan in het huis nog wat meewerken, omdat ik nog goede benen heb. Ik doe boodschappen of duw eens een rolstoel het zonnetje in. Ik heb nu het plan om een voetbalclub op te richten, maar ja dan moeten we wel hard gaan trainen."
Mevrouw Roskam: „Ik ben invalide, met m'n 66 jaar nog jong, eigenlijk te jong voor hier. Maar ik ben blij dat ik hier woon. Ik woonde in een verpleeghuis en dat beviel me niet. Je leeft daar met 14, 15 mensen op een afdeling één zaal. Niks geen privacy... Voor mij is het hier veel prettiger."
Mevrouw Haentjes: „Elke woensdag is er ook een 'Sprekershoek' waar elke bewoner zijn of haar grieven kwijt kan. Daar hoor je ook hoe het met de zieke bewoners gaat. Tenslotte woon je zo lang samen, dan wil je weleens weten hoe het met de anderen gaat. Je bent toch bezorgd om elkaar, je vormt een maatschappijtje."
Mevrouw De Gouw: „Ge hoeft hier niks. Er is hier respekt voor ieders levensovertuiging. Of je nu katholiek, humanist of socialist bent. Persoonlijk ben ik niet humanistisch, maar er valt best te leven in hun klimaat." Meneer Meerbach: „Ik kom uit een socialistisch gezin en ik heb de vrijheid hier om tijdens de verkiezingen een poster op mijn kamerdeur te hangen. Verder beschouw ik het hier als een uitstekend kosthuis en een huis ook, waar je privacy wordt gewaarborgd. Je woont niet in Het Erasmushuis, maar op Klokkenlaan zoveel. Je kunt gaan en komen wanneer je wilt. Er kunnen hier altijd mensen blijven logeren: Er is een logeerkamer. Wat ik heel interessant vind, is de bijeenkomsten voor buitenkerkelijke ouderen onder leiding van de heer Van der Most. Daar heb ik veel aan. Je praat over an-

Meneer van der Kaay was een liefhebber van een interessant en meeslepend leven. Hij kan het niet goed aksepteren dat zijn lichaam hem daar niet meer van dienst kan zijn. Vandaar af en toe zijn somberte.

dere dingen dan ziektes en oud-zijn. En er komen ook mensen uit de buurt, van buiten, zeg maar."

Na het eten zijn we uitgenodigd bij mevrouw De Priester. We nemen samen met haar de lift naar boven. Een klein vrouwtje, beetje gebogen op bepaalde plekken. Vinnige, wakkere ogen, af en toe een ontwapend lieve glimlach. Een vechtersbaas, eentje die zich niet gauw „laat kisten". Opstandig. Ze zoekt met haar nog beste ogen het sleutelgat. Tijdens het eten voelde ze zich niet zo lekker, bestelde voorzichtig wat puree. De vorige dag heeft zij de hele dag op bed gelegen. Pijn. Misselijk. Geen levenslust. Als de deur eindelijk opengaat, zegt ze: „Ach, ouder worden is vreselijk. Het lichaam gaat nog, maar de geestelijke aftakeling, daar ben ik bang voor."
We gaan zitten in fauteuils die rond een salontafel staan. Op de tafel een stapel boeken. In de kast houtsnijwerk uit Indonesië en Afrika.

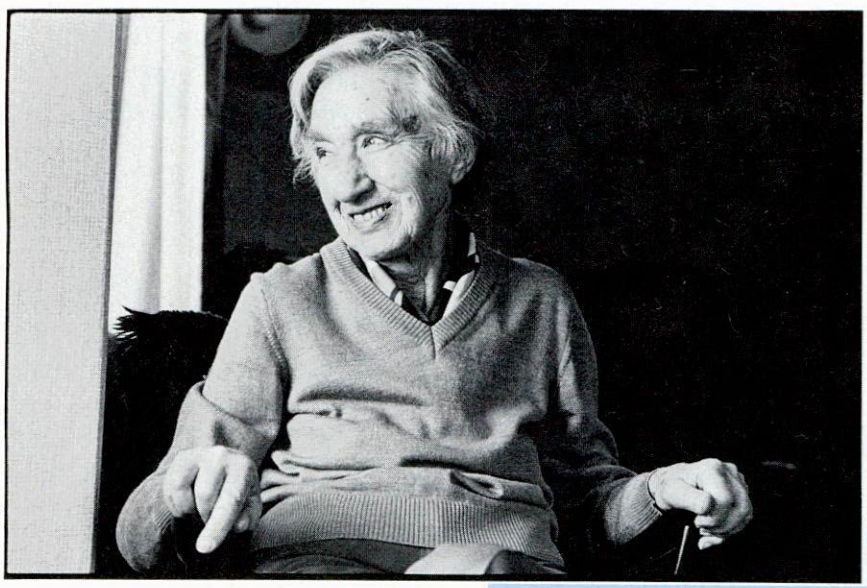

Foto: Liesbeth Sluiter

Er mee leren leven . . .

„Ik weet niet of jullie bij mij aan het goede adres zijn, hoor. Ik ben nogal negatief over oud worden en over dit huis. Ik zit hier omdat ik niet anders kan. Ik zou veel liever in mijn eigen huis gebleven zijn. Maar ik ben er lichamelijk slecht aan toe, kon niet meer thuis wonen. Ik heb altijd in Den Haag gewerkt en gewoond. Na mijn pensionering ben ik bij mijn moeder in Den Bosch gaan wonen. Ik heb altijd voor mijn moeder gezorgd, ze woonde bij me."
„Ik ben vóór de oorlog röntgen-laborante geweest. Ik heb ook in het kampziekenhuis in Vught gewerkt, na de oorlog. Vroeger hadden ze niet zo'n goede beveiliging tegen röntgenstralen. Mijn hele lichaam is verziekt, mijn longen, botten. De huisarts zei tegen me:„U moet er mee leren leven". Toen ben ik verschrikkelijk kwaad op hem geworden. Mee leren leven! Weten mensen wel wat ze zeggen? Ik heb hem gevraagd eerlijk te zeggen hoe hij het zelf zou vinden om te zijn zoals ik? Ik zou eraan kapotgaan, zei-ie. Mensen zeggen dat veel te snel: ermee leren leven. Ik kan er niet mee leren leven, ik vind het vreselijk, kan het niet aksepteren dat ik bijna niks meer kan, afhankelijk ben.
En het ergste vind ik dus dat ik nu ook geestelijk aftakel. Ja, dan kunnen jullie wel zeggen dat dat wel meevalt, maar ik voel het zelf toch. Ik heb ook niks aan mijn herinneringen want ik vergeet ze.
„Ik kijk ontzettend uit naar bezoek. Er komen ook nog weleens jonge mensen bij me. Maar ja, ik ben niet zulk prettig gezelschap. Tegen jullie zit ik toch ook weer te klagen? Wat heb ik nou nog te vertellen? Over m'n ziektes. 'Tante Stien heeft niks meer te vertellen', ik hoor het ze denken. En ze hebben gelijk. Het is wel ontzettend leuk als ze jouw mening ergens over vragen, dat die nog meetelt, die mening.

Vaak alleen

„Weet je welke eenzaamheid het ergste is? Eenzaamheid in de gemeenschap. Ik voel me heel vaak alleen. Dat heeft niks met andere mensen te maken, want ik voel me alleen. Ik heb van de eerste dag af beneden gegeten. Dat wilde ik perse, om toch onder de mensen te blijven komen. Ach, de meeste mensen hier zijn zo vriendelijk, zo positief, zo tevreden. Die roepen al 'zalig' en 'prachtig' voor ze iets geproefd of gezien hebben. Dat is heerlijk voor ze, hoor. Maar ik kan dat niet."
„Ik ben geen aardig iemand, ik sla om me heen. Ik hoef niet oud te worden, zeker niet als het met veel pijn gepaard gaat. Nog tien jaar zo? Da's niks voor mij. Ik kan het niet verwerken oud en ziek te zijn. Ik ben altijd dol op bloemen geweest, had grote prachtige planten. Ik kan nu zelfs niet meer voor mijn planten zorgen. Ik heb tegen mijn huisarts gezegd: als ik nog slechter word, alsjeblieft laat me niet kunstmatig lijden, daar ben ik geestelijk niet sterk genoeg voor."
„Ik heb het getroffen met de mensen aan mijn tafel, die zijn aardig. En de humanistische gespreksgroep vind ik heel prettig. Mijn hersens laten werken, over interessante dingen praten. Ik vind het bijvoorbeeld heel leuk om met Jan van der Most van gedachten te wisselen, met een gewoon mens. Iemand die niet elke dag hetzelfde meemaakt, maar van buiten komt. Hier zit iedereen te babbelen, maar praten, nee. Gelukkig kan ik nog goed lezen. Als ik dat niet meer zou kunnen, hoeft het helemaal niet meer. Ik krijg nu boeken van de leeszaal. Boeken van Yvonne Keuls, Hubert Lampo, Hugo Raes."

Geen nieuwe radio meer

„Ach, en er wordt hier ook wat afgeroddeld. Ik dacht altijd dat oude mensen milder en verdraagzamer worden, nou mooi niet. Helaas ben ik niet doof, dus ik hoor veel van wat er wordt gezegd. Er is veel wantrouwen onderling; alles wat anders is, deugt niet."
Ze kijkt naar haar broek, ziet een torn: „Ik kan zelfs geen naad meer in mijn broek naaien. Daar zitten een heleboel mensen mee. Een mevrouw die hier boven woont, wil wel voor mij naaien. Maar ik weet dat zij ook erge pijn in haar handen heeft en het eigenlijk een te grote inspanning is voor haar.
Ik luister graag naar klassieke muziek, maar mijn radio kan ik niet bedienen. Er is hier geen kabelaansluiting en mijn radio is te modern voor hier. Ik ga voor die korte tijd geen nieuwe radio meer kopen. Dat vinden jullie gek? Ach, je bent te moe om er iets aan te doen. Het interesseert je allemaal steeds minder."

Ik kijk ontzettend uit naar bezoek. Er komen ook nog weleens jonge mensen bij me. Maar ja, ik ben niet zulk prettig gezelschap. Tegen jullie zit ik toch ook weer te klagen?

Er wordt op de deur geklopt. Een jonge verzorger met modern gelkapsel knielt bij haar stoel en vraagt lief of zij mee wil wandelen, hij moet toch voor een boodschap. Ze bedankt hem vriendelijk. Ze wil dit gesprek, maar vooral de gespreksgroep over twee uurtjes niet missen.

Mevrouw de Priester, als de jongen weg is: „Dit is een lieve jongen. Ik vind het op zich vreselijk om van verzorgers afhankelijk te zijn, maar je merkt wel wanneer iemand echt gemeend geïnteresseerd in je is. Ach, je kunt ze toch niet met jouw verdriet lastig vallen, het zijn zulke jonge meisjes en jongens nog. Die kunnen zich daar toch niet inleven. Dat kun je ook niet van ze vragen. Maar als hun aandacht echt gemeend is doet dat je wel erg veel goed. Ik vraag niet gauw

om hulp. Op een morgen kwam hier een meisje om me te helpen. Ze bemoeide zich ook met de kleren die ik aantrok: 'Je doet toch zeker niet die jurk aan', zei ze. Ik werd kwaad op haar en toen zei ze: 'Ja, als u zo begint, dan ga ik weg.' Alsof ik een klein kind was. Toen braken alle remmen bij me. Ik ben ontzettend tegen haar tekeer gegaan. Nadat ze weggegaan was, heb ik vreselijk gehuild. Het is later allemaal wel weer recht gezet. Ik was onredelijk kwaad op haar, maar het is ook zo vreselijk om van iemand afhankelijk te moeten zijn."

Krotenkoker

De theepot staat te trekken op het lichtje. Op het dressoir staan schaaltjes met koekjes en schaaltjes met hartige hapjes. Meneer De Klerk de Reus verwacht ons. Zorgzaam bedient hij. Als de fotografe haar shag tevoorschijn haalt, roept ie vrolijk: "Oh, u zoekt ook troost bij de weduwe, zie ik!" De toon is gezet: Meneer De Klerk de Reus is vrolijk, grappig, onderhoudend, optimistisch, aardig. Maar waar komt dan toch af en toe die verdrietige blik in zijn ogen vandaan?

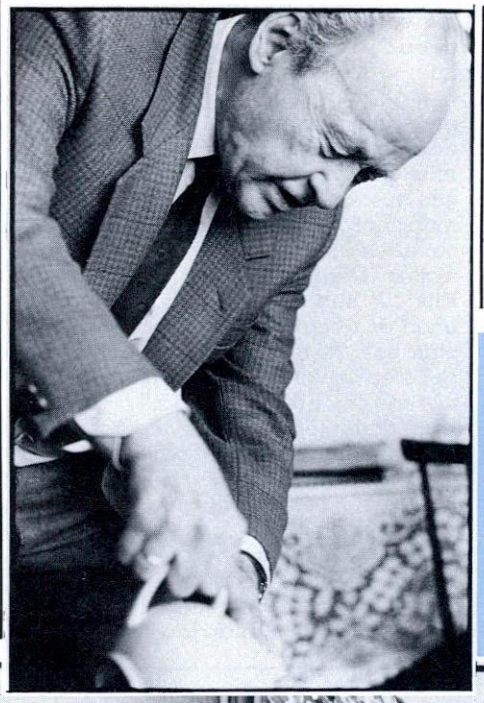

Ik vind het hier prettig omdat ik hier geen verplichtingen heb. Mijn kinderen hoeven niet te denken: ach, we moeten opa nog een paar prettige laatste levensjaren geven.

De Klerk de Reus: „Ik zit hier pas een half jaar. Mijn vrouw is in '86 gestorven. Kort daarna kreeg ik een jeugdig hartinfarctje. Ik werd wat duizelig als ik rookte enzo. Ik moest me wat rustig houden, dus leek het me beter te verhuizen en tussen andere ouwe sokken te gaan wonen. Op zich kon ik het prima vinden met iedereen in de flat waar m'n vrouw en ik woonden. Maar ik vond ook dat ik mensen in het midden van de nacht niet uit hun bed kon gaan bellen als ik het benauwd kreeg. Ik heb ook geen kinderen die elke dag langs kunnen komen, die zijn over de wereld uitgewaaierd."

„Maar ik heb geen zin om over mijn kwalen te zitten leuteren hoor. Ik ben goed afgericht. De laatste vier jaar heb ik mijn vrouw verzorgd. Die was op het laatst in een krakkemikkig stadium, dag- en nacht hulpbehoevend. Ze zat in een rolstoel, was incontinent. Ik verzorgde haar. Ik ben een perfekte krotenkoker en kanenbrader. Maar het werd aan het eind toch wat moeilijk met die rolstoel, ik moest af en toe stoppen als we samen uitgingen. Tenslotte gingen we niet zo ver meer, maar bestudeerden we samen de café-kultuur in de buurt. Eigenlijk zouden mijn vrouw en ik samen naar een bejaardenhuis gaan, daar was ook een verpleeginrichting bij. We zouden dan niet uit elkaar hoeven. Daar was m'n vrouw erg bang voor. Op de dag dat zij stierf – zij zat ineens dood bij me aan tafel – kwam de brief dat we geplaatst konden worden. Maar toen was de aanleiding komen te vervallen.

Dit huis leek me een goede oplossing. Ik vind het net een hotel. Ik mocht van te voren 's een binnenwipje maken, eens langs komen om te zien of het me beviel. Er waren hier bijna alleen vrouwen, dus ze hadden wel een zooitje kerels nodig. Ik werd meteen geplaatst.

„Ik ga niet zo vaak naar beneden om te zitten roddelen. Ik heb twee oren, het gaat erin en het gaat eruit. Ik heb wel de

indruk dat er veel geteut wordt af en toe. Er zijn echt dorpsbrinken hier, op de afdeling. Maar ik kan het me ook wel voorstellen. Hoe ouder je wordt, hoe minder er gebeurt. Er moet toch wat te praten over blijven. Ach, en je hebt natuurlijk de pruttelaars uit professie. Ik vind dat er hier niks te pruttelen valt. Er is vrijheid, al heb je natuurlijk wat regels nodig met zoveel mensen bij elkaar. Ik kan om drie uur thuis komen. Je voelt je niet betutteld."

„Ik doe boodschappen voor anderen. Ik heb het voorrecht redelijk goed te kunnen lopen. Ik merk wel dat er veel mensen zijn die graag hun verhaal kwijt willen. Ik ga 's avonds niet veel op bezoek. Ik moet zelf wel véél meer moeite doen om het kontakt met oude vrienden en kennissen van vroeger te onderhouden. Ze lijken toch te denken van 'oh, die is mooi opgeborgen in het bejaardenhuis.' Terwijl dit helemaal niet zo fabriekachtige bejaardenhuis is, ik heb

Foto: Liesbeth Sluiter

gewoon een eigen flatje.
Ik vind het hier prettig omdat ik hier geen verplichtingen heb. Vroeger kwamen opa of oma in te wonen bij hun kinderen. Die haalden ze binnen uit een soort schuldgevoel – of om de erfenis. Mijn kinderen hoeven niet te denken: ach, we moeten opa nog een paar prettige laatste levensjaren geven. Ik heb het hier goed naar m'n zin. Vroeger zag je van die oude opaatjes op een bankje voor het huis zitten, aardappel schillend of bonen pellend. Of je zag van die opa's die overdag de straat op werden gestuurd door hun kinderen. Wat dat betreft is onze generatie misschien wel schichtig, bijna kopschuw. Het zijn mensen die vaak hun ouders hebben opgevangen en zelf niemand tot last willen zijn."
„Ik denk dat de ene helft zich hier thuis voelt en de andere helft zich nooit thuis zal voelen. Vooral mensen die hun zoons en dochters vaak over de vloer hebben, ouwe Bosschenaren met legioenen kinderen die het liefst zoveel mogelijk bij hun kinderen zijn.

„Ik heb tot m'n 70ste gewerkt, een gelukkig voorrecht. Toen ik uitgewerkt was, heb ik wat dingen geregeld. Ook voor mijn vrouw, zij had ook als eerste kunnen gaan. Want leeftijd zegt niks, magere Hein slaat toe zonder onderscheids des leeftijds; de kraaienmars kan op elk moment worden geblazen. Ik heb toen een testament gemaakt, een keurige map met begrafenisverzekeringen enzo, alles klaar gelegd voor het laatste trajekt. Daar heb ik geen moeite mee. Kijk, ik heb altijd gezegd: een worst heeft een begin en een eind, hansworsten ook. Je hebt er niet op gevraagd geboren te worden, maar voor het einde word je ook niks gevraagd."
„Hoe ouder je wordt, hoe meer je in het verleden gaat spitten. Logisch, want je toekomst wordt kleiner. Soms span in me weleens ergens als een gek voor in met een kwissenboek of een geschiedenisboek, of zoals nu met die spreekbeurt. En dan vraag je je ineens af: waarvoor doe ik het eigenlijk?
Of ik een nieuwe radio zou kopen of een nieuwe matras? Een nieuwe matras wel, dat heb ik pas gedaan. Maar een nieuwe radio, ach nee, deze voldoet nog goed. Een heel oud, maar trouw beestje, waarvoor zou je die vervangen?"

Het is half zeven 's avonds. „M'n deur staat altijd open", zei Mevrouw De Gouw tegen ons, „ge kunt ten allen tijden binnenvallen". Dat klopt. Haar deur staat open, zoals die vroeger in het dorp waar zij woonde openstond. Mevrouw De Gouw is het prototype van de ideale oma, van het soort zoals er tegenwoordig niet veel meer worden aangemaakt. Gezellig, geduldig, sociaalvoelend, menslievend, bescheiden en vooral: dankbaar. Ze heeft net haar boterhammetjes op als we binnenvallen. Ze zet thee voor ons, serveert een koekje uit de trommel en gaat er eens goed voor zitten. Waarom haar verhaal nou toch belangrijk voor ons zou kunnen zijn? Nou ja, vooruit dan maar. Terwijl het langzaam donker wordt, ontvouwt zich, met de avondhemel als tegenlicht, wederom een verhaal.

Mevrouw De Gouw: „Waar kan ik beter zitten op mijn leeftijd? Goed verzorgd, mooie kamer, aardige mensen, lekker eten, veel te doen. Ik ben vice-voorzitster van de bewonerskommissie. Toen ze me daarvoor vroegen zei ik: maar ik heb helemaal niet geleerd. Maar de direkteur zei: U hebt levenservaring en daar kun je niet voor leren. Ik heb het hier erg naar m'n zin. Het enige wat ik erg vind is dat ik niet meer kan naaien, dat deed ik graag. Mijn rechterhand wil niet meer."
„Ik heb 8 kinderen gekregen, waarvan er één nog in leven is. Ze stierven allemaal tijdens of vlak na de geboorte. RESUSkinderen, tegenwoordig is dat geen probleem meer. Toen wel. We hebben heel wat meegemaakt samen, mijn man en ik. Hij was sluiswachter. We hebben zo'n beetje aan alle sluizen van de Zuid-Willemsvaart gewoond: 11 stuks. Mijn man is opeens gestorven. Hij had 's nachts pijn in de borst. We stonden op, hij dronk wat, ging weer liggen en ineens was hij dood. Daar kom ik nooit over heen. Ik ben nachten naar bed gegaan met de gedachte: oh, als ik maar alsjeblieft niet meer wakker word! Ik heb daarna drie maanden bij mijn zoon en toen twee jaar alleen gewoond, dat wilde ik persé. Ik heb een hele lieve schoondochter, een Indische en die wilde maar dat ik bij haar en mijn zoon bleef wonen. Maar ik wilde dat niet. Ze hebben zelf 6 kinderen, moeten hun eigen leven leiden. Toen ik nog thuis woonde en ziek werd, kwamen ze elke dag langs en maakten zich zorgen over mij. Toen ben ik om hen gerust te stellen, hier naar toe verhuisd. En gelukkig maar.
Want ik heb het hier beter naar mijn zin dan thuis. Ik heb veel kontakten hier, heb het druk. Met mijn overbuurvrouw kan ik het heel goed vinden. Met een andere mevrouw die hier woont, praat ik dan weer over het huwelijk, gezin. Dat heeft mijn overbuurvrouw weer niet

Wat ik nog wil is samen met mijn vrouw onze diamanten bruiloft vieren. Daar leef ik naar toe.

meegemaakt, die is ongetrouwd. Ik heb het druk. Er komen steeds mensen bij, van de week nog een vrouw op onze verdieping. Die vangen we dan op. Het enige wat erg is, als je mensen verliest. Dat gebeurt hier nogal eens. Dit weekend is er een man gestorven die iedereen graag mocht. Op het carnavalsfeest voelde-ie zich niet zo lekker, dat zag ik wel aan 'm. Hij kon altijd zo goed dansen. Dat is naar als zo iets gebeurt. Op een plankje aan de muur brandt een rood waxinelampje voor een heel oud mariabeeldje: „Dat heb ik al vanaf m'n eerste kommuniefeest." Overal hangen portretten van haar man, zes kleinkinderen, zoon, schoondochter. Fotoboeken vol herinneringen, sluiswoningen, feesten, zoals het 50-jarig huwelijksfeest met haar man: „Ik kom nooit over de dood van mijn man heen, nooit. Maar ik leef nu voor de kinderen. Ik ben tevreden, het gaat goed met me. Nu sta ik 's ochtends op en denk: zo, ik ben er weer... !"

ZORG OP MAAT

Het Erasmushuis, gelegen in een nieuwe woonwijk in Den Bosch Noord, is een verzorgingshuis. In de hiërarchie van de bejaardenzorg, staat een verzorgingshuis op de tweede tree van de ladder. De naam zegt het al: er wonen ouderen die zorg nodig hebben, hulpbehoevend zijn. Als er zóveel zorg nodig is, dat mensen dag en nacht verpleegd moeten worden, komen deze in een verpleeghuis. Ouderen die nog zelfstandig kunnen wonen, maar wel in de buurt van allerlei gemeenschappelijke voorzieningen willen zitten, kunnen in een bejaardenhuis (een wat verouderde term) terecht.

In het humanistische Erasmushuis wonen maar enkele humanisten. In het katholieke Zuiden gelegen, hangen er aan de muren van bewoners vaak kruisbeeldjes of er staan mariabeeldjes op boekenplanken. Volgens direkteur Gerard Hendriks en humanistisch raadsman Jan van der Most is een humanistisch huis anders dan een katholiek of protestants verzorgingshuis. Centraal in het humanisme staan tolerantie en vrijheid van meningsuiting, dus ook in het Erasmushuis. In de praktijk betekent dat dat in het huis zowel humanisten als moslims als christenen kunnen wonen, maar ook mannen en vrouwen die samen willen wonen of een homosexuele verhouding hebben. Verder wordt de privacy van bewoners zoveel mogelijk gewaarborgd.

Een ander belangrijk punt is dat er „zorg op maat" wordt gegeven. Met elke nieuwe bewoner wordt bekeken welke zorg precies nodig is: boodschappen, gewassen worden, schoonmaken. Meer zorg dan strikt nodig is, wordt liever niet gegeven. Iedereen wordt zolang mogelijk op de uiterst mogelijke zelfstandigheid aangesproken. Teveel zorg, volgens direkteur Hendriks, leidt tot betutteling. Mensen gaan dan afzakken, vinden het allemaal wel best. Ze verliezen hun eigen waardigheid.

Het Erasmushuis biedt de bewoners een prettig, komfortabel, tolerant, ruimdenkend, progressief leefklimaat, dat in stand wordt gehouden door de grote inzet van toegewijd personeel.

VEEL EN GOED NIEUWS VANUIT DE DIENST ZVB

Het zat lang in de molen, maar onlangs was het dan toch zover: de folder over het werk van de humanistische geestelijke verzorging in ziekenhuizen, verpleeg- en bejaardentehuizen is klaar. In deze lichtblauw getinte folder wordt in het kort aangegeven waarom er humanistische geestelijke raadslieden zijn en wat voor werk zij doen.

Er is meer goed nieuws te melden bij de dienst ZVB. Na een jarenlange vakature is er nu eindelijk weer een fulltime hoofd van deze dienst: Marianne van der Schaaf.

Zij was reeds voor 25% werkzaam als hoofd van deze afdeling, naast haar funktie als koördinerend geestelijk raadsvrouw ten behoeve van de geestelijke verzorging bij de HSHB. Voor deze funktie wordt nu Pam Hobbelman voorgedragen. Zij is momenteel geestelijk raadsvrouw in het AMC in Amsterdam.

Verder heeft de beroepsvereniging, VGVZ besloten de zogenaamde niet-kerkelijke sektor vanaf nu de humanistische sektor te noemen. Daarnaast bestaan reeds de katholieke en protestante sektoren. Eindelijk erkenning én ook duidelijkheid m.b.t. de identiteitsgebondenheid van de humanistische geestelijk raadslieden. Dit in tegenstelling tot een bepaalde tendens richting „algemeen" geestelijk verzorgers.

Nog meer goed nieuws: het bestuur van de Nationale Ziekenhuisraad heeft een rapport uitgebracht met de titel „Dienst geestelijke verzorging in Organisatie en Beleid". Het is een gedegen uiteenzetting en richtlijn voor besturen en direkties van ziekenhuizen dat een aanbod van geestelijke verzorging aan patiënten behoort tot het totale pakket van een ziekenhuis. Het betekent dat die geestelijke verzorging financieel gezien een onderdeel is van de bedprijs, op geïntegreerde wijze dient plaats te vinden en dús pluriform van samenstelling dient te zijn. Het rapport is verkrijgbaar bij NZR/NZI-publicaties, Postbus 9697, 3506 GR Utrecht, *f* 10,– excl. verz. kosten.

IHEU NODIG VOOR WERELDWIJDE BEZINNING EN AKTIES

Volgend jaar augustus houdt de IHEU, de Internationale Humanistische en Ethische Unie, een wereldkongres in Buffalo (New York) en Niagara Falls (aan de Canadese zijde van de grens). Het belooft een boeiend kongres te worden waar humanisten van over de hele wereld aanwezig zullen zijn om te praten (en te luisteren!) over het vermoedelijke thema „Humanisme en de wereldgemeenschap".
U bent van harte welkom op dit kongres dat een dag of vijf zal duren. Het kan ook een mooie gelegenheid zijn om er een langer verblijf in de Verenigde Staten aan vast te koppelen. Bij de huidige lage stand van de dollar is dit vooruitzicht extra aantrekkelijk.
Om u alvast op weg te helpen, hierbij enige informatie over de IHEU en via de bon de mogelijkheid om lid te worden.

De IHEU voor *International Humanist and Ethical Union* en verenigt 62 humanistische organisaties uit 22 landen. De IHEU is een bezinningscentrum waar ideeën en ervaringen worden uitgewisseld. Daarnaast is het een aktiecentrum van waaruit wereldwijd de humanistische levensvisie en de belangen van buitenkerkelijken worden behartigd. Dat dat nodig is, blijkt wel uit het fundamentalisme dat de laatste jaren weer de kop opsteekt in de Verenigde Staten en in het Midden-Oosten. Zo werden, kort geleden in de Amerikaanse staat Alabama tientallen schoolboeken verboden omdat de inhoud in strijd zou zijn met de bijbel. IHEU-co-chairman Paul Kurtz trad op voor de verdediging maar verloor.
Verder kan de vrijheidsbeperking in de oostbloklanden worden genoemd, de diktatuur in Chili en de rassendiskriminatie in Zuid-Afrika. In alle ons omringende landen zijn konservatieve en christelijke partijen aan de macht. In Nederland stemmen zelfs veel buitenkerkelijken op het christelijke CDA. En de Evangelische Omroep weet ook van wanten.

Het zal duidelijk zijn dat ook internationaal er veel tegenspel geboden moet worden. De IHEU doet dat onder andere heel konkreet door de inspanningen van de *IHEU-commissioner for human rights*, een ombudsman voor de mensenrechten.
Tot voor kort was dit dr Samkalden, de vroegere minister van justitie en burgemeester van Amsterdam. Momenteel neemt prof. Van Dijk deze funktie waar. De IHEU-ombudsman wordt bijgestaan door een team van vrijwilligers. Recentelijk heeft men zich ingezet voor enkele gearresteerde Joegoslaven die meewerken aan het joegoslavische tijdschrift Praxis. Dit blad publiceert artikelen met een humanistische inslag. Ander voorbeeld: in Noorwegen zijn kinderen op de kleuterschool verplicht om godsdienstonderwijs te volgen. De IHEU-ombudsman helpt het Noorse HV met het voeren van processen, zonodig tot voor de VN-kommissie voor de Mensenrechten.

Konferenties

Behalve kongressen organiseert de IHEU ook konferenties waar de deelnemers zich kunnen bezinnen op zaken die het humanisme raken.
Zo was er in 1983 een vredeskonferentie in Zutphen, twee maal een kongres in Brussel over het vrijzinnig vormingswerk en vond er in 1981 een humanistische topkonferentie plaats in Washington. Verder worden er ook dialogen gevoerd met andersdenkenden, zoals in 1979 met humanistische marxisten in Dubrovnik en komend najaar zal in Nederland een ontmoeting plaatsvinden met het Vaticaanse „Secretariaat voor de Ongelovigen".
Ook via andere internationale organisaties probeert de IHEU invloed uit te oefenen. Als *„non-governmental organisation"* is het bij de Verenigde Naties geaccrediteerd in New York, Geneve en Wenen, alsook bij de Raad van Europa en bij de Unesco.

Veel aktiviteiten op heel verschillend terrein dus. Dit alles kost geld, veel geld. Het meeste komt van de aangesloten lid-organisaties. Ook kent de IHEU veel individuele leden (die *f* 70,– per jaar betalen) en zogenaamde *life members* (zij betalen eenmalig *f* 900,–). Ook kan men een donatie schenken aan het *Endowment Fund* of dit per testament gedenken. Alle IHEU-leden ontvangen het driemaandelijkse tijdschrift *„International Humanist"* en het IHEU-jaarverslag.
Voor de gemeenschappen van het Verbond is het mogelijk om Associate member te worden. Zij krijgen dan alle informatie die ook naar de lid-organisaties gaat. De kosten van dit lidmaatschap hangen af van de grootte van het ledental (rond *f* 100,–). Verscheidene gemeenschappen zijn reeds lid van de IHEU.

Wilt u de IHEU steunen of wilt u lid worden? Vult u dan onderstaande bon in, knip 'm uit en stuur 'm op naar de IHEU, p/a HV, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht. (Postzegel is niet nodig).
Wilt u bellen, dan kan dat ook: het telefoonnummer is 030-312155 (Ernst van Brakel). Het gironummer van de IHEU kunnen wij u ook zo geven: 1632969.

Bert Schwarz
(oud voorzitter van de IHEU)

BON

Ja, ik wil van de IHEU

☐ individueel lid worden à *f* 70 p.j.
☐ „life member" worden à *f* 900,– eenmalig

☐ het „endowment fund" steunen met *f* .....

☐ informatie folder en proefnummer „International Humanist" ontvangen gratis

SVP aankruisen wat verlangd wordt.

Naam: .....
Straat: .....
Postcode + woonpl.: .....
..... 1987 .....
Datum **Handtekening**

IHEU-OMBUDSMAN ZET ZICH IN VOOR ONTERECHT VEROORDEELDE JOEGOSLAVEN

Drie jaar geleden, in april 1984 waren in een huis in Joegoslavië zes mensen bijeen om te diskussiëren over zaken als: het probleem van de menselijke vrijheid, de verdeling van de macht in een rechtvaardige samenleving en over mensenrechten. De zes, allen humanistisch georiënteerde filosofen en sociologen, werden vervolgens door de politie opgepakt en er van beschuldigd dat zij het bestaande regime omver wilden werpen.
Twee van de zes werden later vrijgesproken, de aanklacht tegen twee anderen werd ingetrokken. In hoger beroep kregen de resterende twee Joegoslaven strafvermindering.
Dr. I. Samkalden, die toen de IHEU-Ombudsman was, stuurde verscheidene brieven en telegrammen waarin hij erop aandrong om de aanklacht tegen de zes te laten vallen. Hij wees daarbij op de grondwet van Joegoslavië die diskussies waaraan de zes deelnamen, beschermt.

Pavlusko Imsirović werd nog tijdens het proces wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken. De aanklachten tegen Dragomir Olujić, Miodrag Milić en Milan Nikolić werden teruggebracht tot „vijandige propaganda". De overige twee, Mijanović en Jovanović, stonden apart terecht. In februari 1985 werden Olujić, Nikolić en Milić veroordeeld tot respektievelijk 1, 1½ en 2 jaar gevangenisstraf. In augustus 1985 werd Olujić in hoger beroep vrijgesproken en de vonnissen van Milić en Nikolić verminderd tot respectievelijk 1½ jaar en 8 maanden. De aanklachten tegen Mijanović en Jovanović werden in januari 1986 ingetrokken.

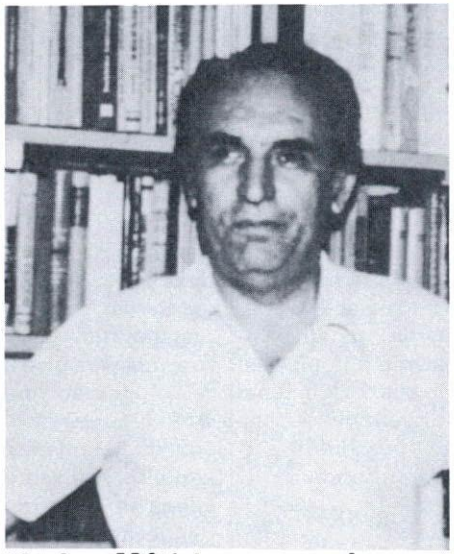

Miodrag Milić: in gevangenis

Nikolić en Milić vroegen verscheidene malen uitstel van de uitvoering van hun vonnissen. Dat werd steeds verleend. Tot juli vorig jaar. Toen werd Milić gevangengezet om zijn anderhalf jaar uit te zitten. De IHEU-Ombudsman stuurde daarop brieven naar de presidentiële raden van Joegoslavië en Servië waarin hij de invrijheidstelling van Milić eiste. Ook enige lidorganisaties van de IHEU stuurden soortgelijke brieven. Tot nu toe is hierop niet gereageerd.
Reden voor de IHEU-Ombudsman, – inmiddels niet meer dr. I. Samkalden maar prof. P. van Dijk (ad interim)
– om in een laatste poging de twee vrij te krijgen, gratie te vragen aan de president van Joegoslavië. Dit verzoek deed hij samen met dr. Drion. Deze woonde het proces tegen de zes bij op verzoek van de IHEU-Ombudsman. Dr. Drion was vice-voorzitter van de Hoge Raad in Nederland.
Heeft het geholpen? Feit is dat Milan Nikolić gedeeltelijk gratie heeft gekregen: zijn straf is verminderd van acht tot vijf maanden en drie jaar opgeschort. Maar Miodrag Milić zit nog steeds gevangen.

Hes van Huizen

Meer informatie: IHEU-sekretariaat, tel. 030-312155. (Eef van Brummelen)

MANIFESTATIE JOSEPH ROTH

Voor de manifestatie over Joseph Roth (lezing, film, tentoonstelling) op zaterdag 13 juni (zie vorige Humanist) zijn nog plaatsen vrij. U kunt zich aanmelden door te schrijven naar Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht (t.a.v. A. Hielkema). Vermeld behalve naam & adres ook: *manifestatie Joseph Roth* en het gewenste aantal toegangskaarten. Bijwoning van de manifestatie is gratis.

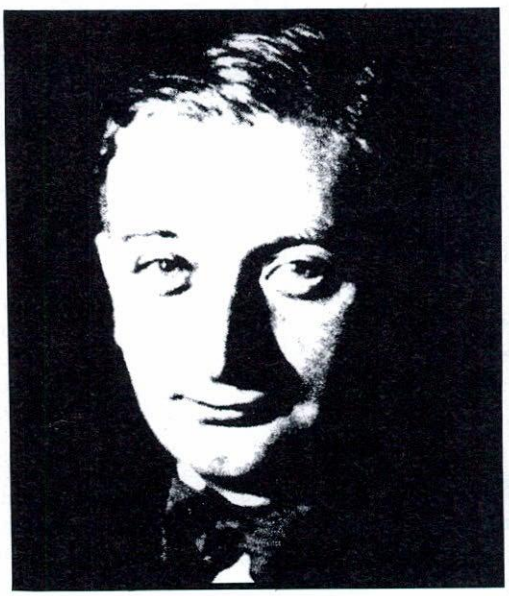

MULTATULI FILOSOFISCH

Op 2 en 3 mei zal op de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden een konferentie worden gehouden met als thema „Multatuli filosofisch".
De voorzitter van het Multatuli-genootschap prof. dr. Van den Berg zal het hebben over *Multatuli's esthetica*, drs. Francken praat over *kreativiteit en Natuur*, dr. Noordergraaf geeft een inleiding over *Multatuli over taal*. En 's avonds 2 mei spreekt onze vaste Humanistskribent Theodor Holman over *Multatuli als humanist*.
Zondag 3 mei zal de konferentie worden afgesloten met een rede van prof. dr. Oversteegen over *de literatuuropvatting van Multatuli*.
Meer informatie en opgave: 033-15020.

ROLPATRONEN

Op 18 en 19 mei worden in Heeswijk twee themadagen voor vrouwen gehouden onder het motto: „Sterke vrouwen-...sterke mannen." Het gaat dan vooral over de rolpatronen, de verhoudingen in het persoonlijk en in het maatschappelijk leven.
Uitgangspunt (naast uiteraard de eigen ervaringen) is het boek *Intieme vreemden* van Lilian Rubin. Verdere informatie en opgave: 04139-1755 ('s ochtends).

KONINKLIJKE BOODSCHAP

Reaktie op artikel „God, Nederland en de franje" door Guus den Besten in de Humanist nr. 2 februari 1987 en de reaktie plus naschrift in de brievenrubriek van de Humanist nr. 4 april 1987.

Ook ik heb mijn wijze hoofd over de mening van de heer G. den Besten geschud. Volgens mij heeft hij twee denkfouten gemaakt die met elkaar samenhangen.

Ten eerste maakt hij de bij buitenkerkelijken veel voorkomende fout dat men de godsdienstige *boodschap* verwart met het misbruik dat de godgeleerde machthebbers daarvan maken, de kerkleer en de kerkpraktijk. Als humanist onderschrijf ik de boodschap: naastenliefde, vergeving, trouw enz; Als christen wijs ik de op macht gerichte kerkleer en kerkpraktijk af.

Hare Majesteit verwees naar de boodschap; de paus en de heer Simonis denken aan de kerkleer en hun macht over de gelovigen. Zij zijn uit op onderwerping van de gelovigen en dat is iets anders dan de boodschap.

Ten tweede zet de heer Den Besten deze denkfout voort in zijn naschrift april 4e kolom: „Op dat ogenblik tellen bij mij noch het spel noch de knikkers maar de leer die achter de spelregels zit." Hij scheert hier het machtdenken van de kerken (heus niet alleen de roomse kerk!) en de bewogenheid van een vorstin over één kam. Hij zal het wel niet zo bedoeld hebben maar door zonder meer de woorden van de troonrede met de praktijk van de kerken in één adem te noemen, wekt hij de indruk dat ook de koningin in dat machtdenken verstrikt zou zijn en ons zou willen overhalen ons aan een kerkleer te onderwerpen. Deze beschuldiging heeft zij niet verdiend.

R. Slot (Axel)

JOSEPH ROTH, IN STRIJD MET OF TEN PROOI AAN ZIJN TIJD?

Met belangstelling las ik het artikel van André Hielkema over Joseph Roth. Dat Roth heeft bestaan wist ik niet, nu wel. Elke strijder tegen het fascisme of nazisme of tegen een (politiek) systeem dat hiervan kenmerken vertoont, wens ik van harte een invloedrijk bestaan toe.

Dat Roth's waarschuwende woorden niet hebben geholpen, is wellicht te wijten aan het principe waarop het politieke leven destijds was gegrondvest: zinspeel op de angsten in mensen en maak ze zo als was in je handen om ze te kunnen kneden naar wat nuttig is in je streven als volksmenner je doel te bereiken. De volksmenner zinspeelt op voor de hand liggende angsten als: je gezin niet meer te kunnen onderhouden, als je ontslagen wordt; je baan te verliezen als je niet ook lid wordt van „De Partij"; je privileges die je hebt bevochten, te verliezen; gebrandmerkt te worden als sympatisant van „De Kwaden" als je niet duidelijk zegt „ook de goede opvatting te hebben". Roth toonde moed: hij waarschuwde en verzette zich tegen de toenmalige tendenzen. Hij bleef in ieder geval niet neutraal.

Maar wat is neutraliteit? Is dat gelijk aan onverschilligheid? Houd dat in dat je geen mening hebt of niet voor je mening uitkomt? Wil dat zeggen dat je niet handelt alsof je er niet bij betrokken zou zijn?

Als Roth met zijn begrip van „neutraliteit" mensen probeert aan te wijzen die zich willoos laten meevoeren in de maalstroom van hun tijd, dan noem ik „neutraal" mét hem verwerpelijk en onmenselijk. Maar het voorbeeld, genoemd door Roth in 1939 en door Hielkema aangehaald, geeft mij een ander beeld van hetgeen hij wil; Roth zegt: „Eén enkele mens, die het koud laat of een Jood wordt afgeranseld of niet, is schadelijker dan de tien, die de Jood – of de Neger, of de roodharige, of de groenogige – eigenhandig afranselen."

Zoals Hielkema zelf al opmerkt, zet Roth hiermee „neutraliteit" op gelijke voet met „onverschilligheid": "... die het koud laat..."

Maar Roth doet hiermee méér dan dat: aan de hand van deze normering, zet hij mensen aan te handelen. Niet handelen vindt hij erger dan wél handelen. Als ik dit gelezen had in 1939 middenin het overdonderend geweld van het nazisme, dan had ik het aldus kunnen begrijpen: je bent menselijker als je als voorbijganger – ziende dat een Jood wordt afgeranseld – mee-afranselt, dan dat je zwicht voor je streven je lijf te redden in het besef dat de overmacht van 10 tegen 2 jou mede slachtoffer zal maken. Roth gaat met zijn uitspraak voorbij aan een zeer menselijk verschijnsel: angst.

Ik bestrijd dat neutraliteit per definitie als synoniem gezien kan worden voor „onverschilligheid", en „onverschilligheid" voor „niet-handelen". Het taalgebruik van Roth in zijn strijd tegen het nazisme vertoont m.i. grote overeenkomst met Goebbels' propaganda-machineprodukten: het gebruik van systematische normering van gedrag waardoor de toehoorders en lezers eerder in de ban geraken van „dwangmatig handelen", „dwangmatig doen" (óf vóór, óf tégen), dan dat ze er aan de hand van zich kunnen ontwikkelen tot wezens die zich denkend verhouden tot anderen en andere opvattingen. Aldus geredeneerd, zeg ik dat tegen wil en dank Joseph Roth met zijn in 1939 gedane uitspraak over neutraliteit, ten prooi is gevallen aan de heersende propaganda-praktijken in zijn tijd.

Met behulp van de dwingende toon die zijn uitspraak heeft zou Europa van vandaag niet meer met goed fatsoen géén partij kunnen kiezen in het gekrakeel tussen USSR en USA, als zouden er geen drie volwaardige partijen kunnen bestaan, met onderling verschillende opvattingen.

Geertjan Benus (Utrecht)

VOOR EEN PATIËNT

Onderstaand gedicht kreeg de redaktie toegestuurd van Adriaan Bosboom, humanistisch geestelijk verzorger in het ziekenhuis „De Heel" in Zaandam.

We spraken samen, lang en heel intens
leerden iets kennen, heel diep in de mens:
datgene wat ons mensen kan verknoeien
kan ook ons, dwars door pijn heen, laten groeien

– te weten wat ons scheidt en wat ons bindt
te groeien van een vreemde naar een vrind –
We luisteren naar stilte's tussen woorden
waarin wij echo's uit elkanders diepten hoorden.

Adriaan Bosboom (Zaandam)

HET HV GEBEUREN

HOOFDBESTUUR WIL MEER PROFITEREN

Op 28 maart besprak het hoofdbestuur vooral interne zaken. Met genoegen kon worden vastgesteld dat na een lange periode van reorganisatie zowel beleids- als werkorganisatie weer redelijk op peil zijn. De aanstelling van een beleidssekretaris heeft de voortgang in het bestuurswerk sterk gestimuleerd, waardoor het ook weer verder kan worden uitgebreid. Met name in de richting van aktuele inhoudelijke kwesties zou het hoofdbestuur zich graag meer willen profileren.
Onderwerpen als het referendum, verpleegverlof bij het levenseinde van een naaste, het rapport van de kommissie Dekker en arbeid en emancipatie zijn daar voorbeelden van. Het hoofdbestuur gaat zich hier meer op toeleggen onder supervisie van de beoogde nieuwe vice-voorzitter *Arie den Broeder.*

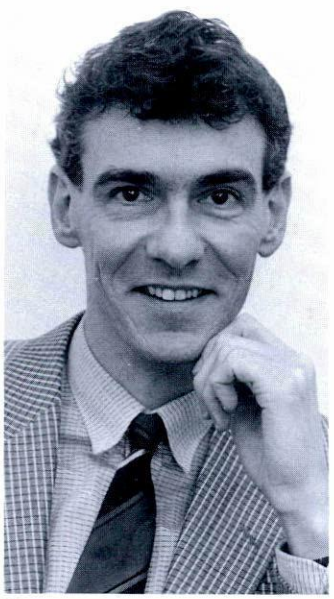

De pas ingestelde afdeling vereningingszaken op het Centraal Buro begint onder leiding van een nieuw hoofd, *Sytse Koopmans,* geleidelijk zijn vorm te vinden. In dat verband was het bijzonder prettig te vernemen dat de stichting Algemene Loterij Nederland de vele projekten van deze afdeling ook in 1987 met een forse subsidie ondersteunt.
De implementatiekommissie, die de effektuering van de reorganisatie begeleidde, heeft zijn laatste vergadering gehouden. Rob Tielman heeft als algemeen voorzitter de kommissie bedankt voor het vele werk; met name noemde hij *Peter Danz* die als organisatie-adviseur vrijwillig zijn goede diensten heeft aangeboden. Aan alle geledingen in het Verbond zijn inmiddels vragenformulieren toegezonden om de resultaten van de reorganisatie te evalueren. (BB)

DROOMGROEPKURSUS

Er is veel belangstelling voor droomgroepen. Daarom zal een weekend-kursus worden georganiseerd voor mensen die droomgroepen willen begeleiden. Daarbij zal het boek „Het spel van onze dromen" van Ann Faraday (Uitgeverij Nelissen, Baarn 1976) als basis dienen. Tijdstip en kosten van het weekend zijn nog niet bekend. (Maximaal *f* 70,–). Als u belangstelling heeft, laat het weten aan Afra Schipper of Dick Metselaar (030-318145).

GEWESTELIJKE FAMILIEDAG NOORD HOLLAND

Op 27 juni bent u om 11.00 uur welkom in het theehuis, gelegen in de Haarlemmerhout – Hertenkamplaan 1 naast de kinderboerderij en tegenover de Mariastichting. De Haarlemmerhout is gelegen aan weerszijden van de Dreef nabij het Provinciehuis.
We maken een wandeltocht door twee gebieden van Haarlem en gaan van 't ene naar 't andere via een kort boottochtje op 't Spaarne. Ter afsluiting wandelen we terug naar de Haarlemmerhout waar u op eigen kosten iets kan eten of drinken in hotel Dreefzicht. Organisator is de afdeling Haarlem.

GENETISCHE MANIPULATIE

In het najaar zal een eerste reeks van suggesties ten bate van het vormingswerk worden samengesteld over de gevolgen van genetische manipulatie. Daartoe wordt momenteel informatiemateriaal verzameld. Heeft u ideeën, kunt u mensen of boeken aanbevelen, laat het ons weten: Afra Schipper of Dick Metselaar (030-318145).

VERSLAG DAG VORMING

Op 28 maart werd de Landelijke Dag Vorming gehouden. Een verslag van deze geslaagde dag wordt aan alle deelnemers thuisgestuurd. Was u er niet, maar bent u wel geïnteresseerd in dit verslag waarvan de gegevens zullen worden verwerkt en omgezet in een werkplan, dan kunt u dit aanvragen bij Ariane de Brauw (030-318145).

KAMPEERWEEKEND VOOR JONGEREN

De jongerengroep van het Humanistisch Verbond organiseert van woensdag 27 tot en met zondag 31 mei weer een kampeerweekend. Ditmaal is gekozen voor een terrein in Overasselt (in de buurt van Nijmegen), gelegen in een schitterend natuurgebied. De deelnamesom bedraagt *f* 55,– all in. Voor inlichtingen en aanmelding: 030-318145.

GRENSVERLEGGEND HOI-WEEKEND

Het HOI is tien jaar officieel erkend als hogere beroepsopleiding. Dit heugelijke feit werd gevierd met een weekend met als centraal thema: *omgaan met grenzen*. Vraag hierbij was in hoeverre het humanisme – en in het bijzonder het humanistisch geestelijke werk – kan bijdragen tot het beschouwen/aanvaarden/verleggen van grenzen. Een rijkelijk ruim thema dat konkreter werd aangepakt in werkgroepen die zich bezighielden met in HOI-verband nieuwe onderwerpen als de rol die humor, toneel, sprookjes, romans, meditatie en zelfexpressieoefeningen kunnen spelen bij het omgaan met grenzen. Geheel nieuw waren de groepen die gewijd waren aan „sacred-dance", het paranormale en reïnkarnatie. Belangrijk is het dat juist een opleiding tot geestelijk werkende zich ook met dit soort grensverleggende thema's bezighoudt – naast de wat „gewonere" als feminisme en minderheidskulturen, die eveneens op het programma stonden.
Met spanning was verder uitgekeken naar de toespraak van Jan Glastra van Loon de beoogde nieuwe voorzitter van het HV. Deze sloot mooi aan bij het centrale thema van dit weekend. Hij schetste de Westerse mens en zijn kultuur als in wezen onaf en grensverleggend. Oorzaak hiervan is de onverenigbaarheid van de twee tradities binnen onze kultuur, de Griekse en Joods-Christelijke. In de eerste is de mens bepaald door de eeuwige „blinde" natuur, in de tweede neemt hij aktief deel aan de door God geschapen en met een bepaalde bedoeling voorziene „kultuur". De moderne ongodsdienstige mens en onze kultuur in het algemeen hinkt op deze twee gedachten. Zijn we bepaald door de natuur of is deze door ons te gebruiken? De HV-voorzitter in spé achtte het noodzakelijk tot een evenwicht te komen tussen het aanvaarden en het verleggen van door natuur en kultuur gestelde grenzen. (A.N.)

OP LOKATIE 4

tekst: Koos Meinderts
illustratie: Annette Fienieg

De onderwijzer schraapt zijn keel en zegt half tegen mij en half tegen de klas dat „het een hele eer is om een echte schrijver op bezoek te hebben, dat zoiets niet elke dag gebeurt en dat jullie maar heel goed moeten luisteren wat meneer Meinderts allemaal te vertellen heeft."
„Meneer Meinderts" intussen, pakt zijn tas uit en legt zijn boeken op de lessenaar van de onderwijzer en reist dagdromend flink wat jaren terug in de tijd:

Meester Peters beent luidruchtig door het klaslokaal. Bij elke stap die hij doet, kraken zijn leren schoenen. De zware gordijnen heeft hij om de zon buiten te sluiten, dichtgetrokken. Het is juni 1965, een broeierig warme zomerdag. Op zijn arm draagt meester Peters een stapel grauwgroene opstelschriften die hij van een afstandje één voor één de klas in slingert.

– Alsemgeest, een 5.
– Arends, een 7
– Van de Bergh, een 5.

Zo werkt meester Peters zich door het alfabet tot hij bij mijn naam is aangekomen.

– Meinderts!

Mijn naam knalt als een zweepslag door het stille klaslokaal. De meester zwijgt. Ik kijk hem aan. Waarom zegt-ie nu niks?, denk ik. Zou ik een 1 hebben voor de moeite? Heb ik misschien gevlekt met schrijven? Of?
Of haalt meester Peters gewoon even adem om het hoogsthaalbare cijfer (een 9, een 10 is alleen voor God) uit te spreken, waarna hij mij zal uitnodigen voor de klas te komen om mijn opstel voor te lezen?
Meester Peters zwijgt nog steeds, schudt zijn hoofd en smijt met een pesterige boog mijn opstelschrift op mijn bank. Waarom zegt-ie nu niet wat voor cijfer ik heb? Angstig en nieuwsgierig tegelijk open ik het schrift, terwijl meester Peters zijn vaste route door het alfabet vervolgt.

– Nederpel, een 8

Welk cijfer staat mij te wachten? Ik durf nauwelijks te kijken. Ik sla een hand voor mijn ogen en gluur tussen mijn vingers door in mijn schrift en lees wat meester Peters met een streng rood potlood onder mijn opstel heeft geschreven:
Je moet niet denken dat je een schrijver bent, Meinderts!!

– Meneer Meinderts, zegt de onderwijzer uitnodigend en geeft met een breed armgebaar het woord aan de schrijver.
– Goeiemorgen, groet ik de kinderen die me keurig in koor teruggroeten. Ik ben te gast in groep 8, voorheen de zesde klas, van een christelijke basisschool in Drente.
– Het verhaal dat ik jullie nu ga voorlezen, vervolg ik, gaat over rijk worden. Het heet: Alles moet weg.
– Alles moet weg, herhaal ik op voorleessterkte en ik begin te lezen. Halverwege de eerste bladzij kijk ik even de klas in. Luisteren ze wel? Een jongen recht voor me rolt een knikker heen en weer over zijn tafeltje. Een meisje is bezig om al haar kleurpotloden te slijpen en vanuit mijn ooghoek zie ik ook nog eens dat de onderwijzer, leunend tegen de vensterbank, bezig is zijn nagels schoon te maken. Ik moet me beheersen om niet sneller te gaan lezen om er vanaf te zijn en aan de vragen te beginnen. Die hebben ze gelukkig, is me al opgevallen. Keurig netjes opgeschreven op een blaadje lijntjespapier, waarmee een aantal kinderen denkbeeldige vliegen uit de lucht slaan.
Het verhaal dat ik voorlees gaat over een jongen en een meisje die met het verkopen van tweedehandsspullen hopen rijk te worden. Aanvankelijk lukt het niet, totdat het meisje een list verzint: ze gaan naar huis en keren de dag erop terug, het meisje gezeten in de oude rolstoel van haar overleden opa, daarachter de jongen als haar „doofstomme begeleider".

de schoolklas

Op dit punt van het verhaal aangekomen, wordt het eerst doodstil in de klas, waarna er vervolgens een moreel verontwaardigd oooooh klinkt uit dertig kinderkelen. De onderwijzer houdt op met peuteren onder zijn nagels.
Ik word gehoord! Ze luisteren!
De list van het meisje heeft succes: ze verdienen de sterren van de hemel. Van morele verontwaardiging in de klas is nu geen sprake meer. De kinderen kiezen rücksichtlos partij voor het kapitalistische duo en als ik, aan het eind van het verhaal de netto-winst meedeel: „op de kop af tweehonderd vierentwintig gulden en vijfendertig cent", gaat er een wild gejuich op in de klas, dat overgaat in een langdurig applaus. Ik maak een onhandige buiging en voel me als een twaalf jarig jongetje dat zojuist voor de klas zijn opstel heeft mogen voorlezen.